

HOGYAN KELL AKADÁLYMENTESÍTENÜNK  
AZ IFJÚSÁGI MUNKÁT?

# MÓDSZERTANI KÉZIKÖNYV

A 'MOONWALK' PROJEKT BEN ALKALMAZOTT  
MÓDSZEREKRŐL



HOGYAN KELL AKADÁLYMENTESÍTENÜNK AZ  
IFJÚSÁGI MUNKÁT?

# MÓDSZERTANI KÉZIKÖNYV

A 'MOONWALK' PROJEKTBEN ALKALMAZOTT  
MÓDSZEREKRŐL



A kiadvány a "MOONWALK" projekt keretében készült, az Együttható Egyesület, az Association Uniamoci Onlus és az APCC Coimbra együttműködésében. A projektet az Európai Unió Erasmus+ programja támogatta. Szerződésszám: 2018-HU01-KA205-047650. A kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai bizottság, az Európai Unió vagy a velük együttműködő szervezetek hivatalos álláspontját.  
Szerző: Nagy Melinda

**find out more: [moonwalk.hu](http://moonwalk.hu)**

## Tartalomjegyzék

I. Előszó.....	5
1. Projekt bemutatása és céljai.....	5
1.1. A projekt háttere.....	5
II. Jó gyakorlatok.....	6
2.1 Jó gyakorlatok - bevezető.....	6
2.2 Együttható Egyesület.....	6
2.3 Associazione Uniamoci Onlus.....	9
2.4 Associação de Paralisia Cerebral de Coimbra.....	13
III. Kontextus – ifjúsági munka és fogyatékoság.....	14
3.1. Az ifjúsági munka.....	14
3.1.1 Magyarország.....	15
3.1.2 Olaszország.....	15
3.1.3 Portugália.....	17
3.1.4. Az Ifjúsági munka és a nem-formális módszerek célja.....	17
3.1.5 Az ifjúsági munka hozzáférhetősége.....	19
3.1.6 Fogyatékoság a társadalomban.....	22
IV. Önálló Életvitel Mozgalom.....	30
4.1. Az ifjúsági munka és az önálló életvitel.....	30
4.2 Az ÖÉM - bevezetés.....	30
4.3. Mozgáskorlátozott személyek mozgalmának története.....	31
4.4. ÖÉM és más fogyatékosági csoportok.....	32
4.4.1. Siketek és hallássérültek önálló életvitel mozgalmának kezdetei.....	32
4.4.2. Vakok és látássérültek önálló életvitele.....	34
4.4.3. Intellektuális fogyatékosággal élő személyek, Pszichoszociális fogyatékosággal élő személyek, és autizmussal élő emberek önálló életvitele.....	34
V. Empowerment.....	41
5.1. A empowerment fogalma.....	41
5.2. Az empowerment fogalma a gyakorlatban.....	42
5.3. Az empowerment kritikája.....	43
VI. Pilot programok a Moonwalk projektben.....	45
6.1. Bevezető – kismintás kutatás eredményei.....	45
6.2. Pilotok.....	52
6.3. Esettanulmányok.....	58
VII. Bibliográfia.....	70



**„Ha valamit tanultunk az emberi jogi mozgalmából az Egyesült Államokban, az az, hogy amikor hagyod, hogy mások beszéljenek helyetted, vesztesz.” (Ed Roberts 1983 in Driedger, 1989, o. 28)**



---

<sup>1</sup> „If we have learned one thing from the civil rights movement in the United States it's that when others speak for you, you lose”

# I. Előszó

## 1. Projekt bemutatása és céljai

### 1. 1. A projekt háttere

Projektünk és egyben kutatásunk fő kérdései:

Hogyan lehet hatékonyabban bevonni a fogyatékos fiatalokat a készségeik fejlesztési folyamatába? Hogyan lehetne a fiatalokat hatékonyan képességekkel felruházni? Mely területekre érdemes koncentrálni?

A nemzetközi programot három szervezet valósította meg együttműködésben.

Az **Együttható Egyesület** széleskörű tapasztalatokkal rendelkezik fogyatékos fiatalok bevonásában helyi és nemzetközi szinten is. A fogyatékos fiatalok inklúziója a mindennapi munka során az egyik legfontosabb horizontális cél:

Felhívni a figyelmet az Önálló Életvitel filozófiájára, és támogatni a fiatalokat abban, hogy egyre inkább önfenntartóvá és aktív állampolgárrá váljanak.

Az egyesület munkatársai, önkéntesei szerint, kevés hangsúlyt fektetnek az ifjúsági szervezetek a fogyatékos fiatalokkal végzett munkára helyi szinten, ami az érintett fiatalok számára biztosíthatná - véleményük szerint - a legtöbb lehetőséget az értékes és állandó eredmények elérésére.

Az **Associazione Uniamoci Onlus** azért dolgozik mindennap, hogy megvalósuljon a fogyatékos fiatalok társadalmi beilleszkedése, és ennek a fő célnak az elérése érdekében megpróbálnak helyi és nemzetközi tevékenységeket szervezni egyaránt fogyatékos fiatalok és nem fogyatékos fiatalok bevonásával. Támogatják a fiatalokat abban, hogy aktív állampolgárokká váljanak, tudatában legyenek lehetőségeiknek, a nem-formális tanulási folyamatokban való részvételük révén. Szervezetük nagy tapasztalattal rendelkezik a vegyes ifjúsági csoportok motiválásában és támogatásában, a különféle ifjúsági kezdeményezések kidolgozásában a Youth in Action, és az Erasmus+ program keretében.

Az **Associação de Paralisia Cerebral de Coimbra-t** (APCC) 1975-ben hozták létre egy társadalmi szolidaritás magánintézményeként és nonprofit szervezetként a speciális szükségletekkel rendelkező emberek számára, hogy előmozdítsák a társadalmi beilleszkedésüket. Esetükben elsősorban agyi bénulás következtében fogyatékosná vált emberek vannak a tevékenységük fókuszában. Céljuk, hogy rehabilitációs szolgáltatásokat

tartsanak fenn, valamint a fogyatékossgal élő emberek integrációját és fejlődését elősegítsék. A rehabilitációs központjukon keresztül támogatják a súlyos fogyatékossgal élő és összetett szükségletekkel rendelkező embereket.

A partnerség közös munkája, a kutatás és fejlesztés, a szakirodalom, a szakterületen dolgozó szakértők ismereteinek összegyűjtésén és a fiatalok közvetlen megkeresésén alapszik, azért, hogy olyan szakmai alap keletkezzen, amelyből a kifejlesztett módszerek alkalmasak a fogyatékos fiatalok bevonására a helyi ifjúsági, közösségi programokba. A létrehozott szellemi kimenetek javítják a partnerek hatékonyságát, és multidiszciplináris ismereteket gyűjtenek más szervezetek számára is.

## II. Jó gyakorlatok

### 2.1 Jó gyakorlatok - bevezető

A partnerek korábbi projektjeiből néhányat gyűjtöttünk itt össze, amelyekben integrált közösségek kialakítására törekedtek, ezzel is javítva a fogyatékossgal élő fiatalok társadalmi részvételét.

### 2.2 Együttható Egyesület

#### *Breaking stereotypes I-II.*

Első alkalommal a Breaking Stereotypes című ifjúsági csereprogramunkat 2016 novemberében valósítottuk meg Gánton. Projektünk általános célja a fogyatékossgal élő fiatalok társadalmi inklúziójának elősegítése volt. E cél elérésének érdekében összesen 6 országból (IT - Uniamoci Onlus , BG, PL, PT - APCC, PL, HU) 30 fő 16 és 25 év közötti fiatal, köztük 13 fő



fogyatékossgal élő fiatalot vontunk be a programba melynek célja volt, hogy nem-formális tanuláson alapuló eszközökkel átfogó képet adjon a fogyatékossgal élő személyek helyzetéről a történelem során, illetve a jelenlegi társadalmakban, a velük kapcsolatos

sztereotípiákról. Főbb programeleme volt az oxfordi vita, a meghatározó történelmi eseményeket és személyeket összegyűjtő „fogyatékoság fala” és az érzékenyítő workshopok.

A program részeként egy, a résztvevők üzeneteiből álló, kiállítással összevont panelbeszélgetést szerveztünk, amelyet a Magnet Közösségi Bank székházában tartottunk. 2017-ben az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karon megrendezett „Bárczi Gyógytea” c. rendezvényen beszámolót tartottunk a programról, illetve az eredményekből (fotók, „fogyatékoság fala” és a résztvevők üzenetei) egy hónapon keresztül ki volt állítva a helyszínen. A partnerek az iskolai prezentáció mellett újságcikkekben és rádióinterjúkban adtak hírt a program eredményeiről. A program Eurodesk Awards díjat kapott „Solidarity Action” kategóriában.

2019 áprilisában szerveztük meg a Breaking Stereotypes ifjúsági cserénket második alkalommal. A korábban Erasmus+ pályázati rendszerben megvalósított nagysikerű és Eurodesk díjnyertes projektünket kisebb módosításokkal és a tanulságok felhasználásával terveztük újra. A második projekt célja továbbra is a fogyatékosággal élő fiatalok társadalmi integrációjának elősegítése, a résztvevő fiatalok bátorítása társadalmi vitákban, döntéshozatalban való részvételre, különös tekintettel az őket érintő kérdésekben. A projekt során végzett értékelő tevékenységek alapján elmondható, hogy a célkitűzéseket sikeresen elértük. A projektbe a tervezett 12 fő fogyatékosággal élő résztvevő helyett 13 fogyatékosággal élő fiatal került bevonásra, az alkalmazott önismereti folyamatok sikerességét az értékelés megerősítette. A projekt során az Önálló Életvitel napjára időzítettük az Auróra közösségi házban megvalósított eseményt, melyen kiállítás, rövid előadás és interaktív játék segítségével fejezték ki gondolataikat a témában a résztvevők. A projekt előkészítő szakaszában a partnerekkel közösen egy egyhónapos, szemléletformáló online kampányt folytattunk, és honlapot hoztunk létre a projekt számára. A disszeminációs szakaszban a résztvevő csoportok online és offline eszközökkel hívták fel a figyelmet az inklúzióra, online formában megjelent a projekt során fejlesztett interaktív, szemléletformáló játék, valamint lengyel partnerünk videósorozatot készített.



## *Here we are csoport*



2017 februárjában indult 'Here we are' című 18 hónapos stratégiai együttműködésünk a portugál partnerszervezetünkkel (APCC). A projekt a fogyatékossgal élő fiatalok aktív bevonásával a többségi társadalom fogyatékossgáról alkotott képét célozza megváltoztatni és így közelebb hozni a fogyatékossgal élő emberek tapasztalatait a nem fogyatékos emberek életéhez. Projektünkkel az inklúzió irányába fejlődő társadalmi működéshez szerettünk volna hozzájárulni Magyarországon és Portugáliában. A stratégiai projekt mindkét országban 6 nagy láthatóságú esemény lebonyolítását célozta a projekten dolgozó informális csoport szervezésével és aktív közreműködésével. Emellett ezekre a lehető legtöbb sajtó megjelenést és közösségi média jelenléte szervezzük. A projektben megvalósult események:

- Kerekesszékes flashmob
- Szabadulósobás akció szemléletformálással
- Fotógaléria: fókuszban a fogyatékossg
- Érzékenyítő nap Gyöngyösön a Hatáspont Tanodában
- Alternatív divatbemutató – fogyatékossgbarát divat
- Kerekasztal beszélgetés és információs nap a portugál csapat részvételével
- Interjúvideó a HERE csoport tagjaival



A Magyarországon tevékenkedő vegyes csapat 7 fő fogyatékossgal élő - és nem fogyatékos fiatalból áll, akik elhivatottak egy befogadó és akadálymentesebb társadalomért folytatott munkában. Tevékenységüket honlapjukon ([www.hereweare.hu](http://www.hereweare.hu)) is követheti mindenki

A csoport működése az akciók szervezése köré szerveződik az Egyesületünk mentorálásával.



### 2.3 Associazione Uniamoci Onlus

#### *Radio Without Barriers – Rádió korlátok nélkül*

A webrádió azzal a céllal jött létre, hogy ösztönözze a párbeszédet és a kölcsönös megértést, növelje kommunikációs és kreatív képességeiket, erősítse a résztvevők önértékelési folyamatait.



A rádió, amely lehetővé teszi a fiatalok számára társadalmi részvétel egy nem szokványos formáját. Az érdeklődő fiatalok társ-műsorvezetők lehetnek élő rádióadásokban az interneten, zenét oszthatnak meg és a fiatalok által javasolt témákkal foglalkozhatnak, közvetlenül kapcsolatba lépve a hallgatókkal és kifejezve saját véleményüket. A rádió 2011 óta működik. A fotón a századik adást ünnepli az egyesület.

### *Önkéntesség egyenlő aktív részvétel*

2017 júliusától 2018 áprilisáig - A GO! az Uniamoci Onlus Egyesület által támogatott és a Szicíliai Régió által finanszírozott önkéntes projekt, amely 10 szicíliai fiatal (köztük egy fogyatékossgal élő fiatal és néhány hátrányos helyzetű területről származó fiatal) bevonásával 14 napos önkéntes időszakot töltött a romániai Fundația



Creștină Diakonia Sfântu Gheorghe szervezetnél. Az önkéntesek aktívan részvétellel támogatták a fogadó szervezet tevékenységét, ami a helyi fogyatékossgal élő emberek társadalmi befogadásának elősegítése. A 18 és 35 év közötti önkéntesek, miután részt vettek egy nyelvi, kulturális és pszichológiai alapozó, szemléletformáló képzésen, két egymást követő mobilitási programban utaztak a fogadó szervezethez az Uniamoci Egyesület Onlus kísérő tagjával.

A projekt előkészületei:

A résztvevők 40 órás magyar nyelvtanfolyamon vettek részt anyanyelvi tanárral, valamint 30 órás pszichológiai alkalmassági felkészítésen pszichológussal és trénerrel. Ami a nyelvi felkészítést illeti, a magyar nyelv mellett döntöttek, bár a mobilitást Romániában tervezték, mivel Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgy) városa olyan területen fekszik, ahol a lakosok által beszélt mindennapi nyelv a





magyar, és a fogyatékos emberek vagy a társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetű kliensek közül, akikkel a résztvevők kapcsolatba kerülnek, sokan egyáltalán nem beszélnek románul, csak magyarul tudnak. A fogadó szervezet református felekezetű, így az általa nyújtott szolgáltatásokat vallási áhítattal egybekötve veszik igénybe az ott élők. A szervezet adományboltot, konyhát tart fenn, illetve egy multifunkcionális szociális központot is építettek 2017-ben, ami lakóotthoni szolgáltatás biztosít idős és/vagy fogyatékossgal élő emberek számára. Az önkéntesek ezekben az egységekben a személyzettel együtt dolgozva támogatták a szervezet munkáját.



### *Palermo Green Youth*



A Palermo Green Giovani project 2021 áprilisától 2022 májusáig a Minisztertanács Elnöksége - Ifjúságpolitikai és Egyetemes Közszolgálati Osztály által szervezett "Fiatalok a szociális ügyekért" című 2018-as cselekvési és kohéziós terv keretében társfinanszírozott projekt. A projekt a fiatalok bevonását biztosította olyan konkrét tevékenységekbe, amelyek képesek ösztönözni az aktívabb társadalmi, állampolgári részvételt, különösen az egészségesebb és tisztább városi környezet megteremtése érdekében. A projektbe 220 fiatalot vontak be, ebből 40 fiatalot és fogyatékossgal élő fiatalot Palermoból, valamint 60 hallgatót a projektben részt vevő 3 felsőoktatási és középfokú oktatási intézményből. A projekt tevékenységei közé tartozott a

folyamatos utcaseprés és a közparkok gondozása, egy úgynevezett Kedvesség Fal létrehozása és fenntartása, a "Fiatalok és intézmények" workshop, valamint egy fotópályázat és vándorkiállítás a társadalmi részvétel témájában. A beavatkozások konkrétan a város három kerületében zajlottak: Brancaccio-Ciaculli, Oretto-Stazione és Tribunali-Castellammare.

### *Ifjúsági csere: Artico - Art therapy as a way to inclusive community*

A project 2018. szeptember 27-től 2018. október 5-ig tartott. Az Uniamoci Onlus által koordinált és az Európai Unió Erasmus + programja által társfinanszírozott nemzetközi projekt célja, hogy a világ különböző részeiről származó, különböző háttérű és értékrendű fiatalokat összehozza és a társadalmi befogadás egyedülálló, 7 napig tartó terét hozza



létre, lehetőséget adva a megosztásra, elmélyülésre és a csoport és általában a társadalom szerves részévé válásra. A projekt keretében olyan kisebbségi csoportok befogadásával foglalkoztak, amelyekkel szemben általában tapasztalhatók a társadalom részéről előítéletek. A projektben partnerként egy ukrán, egy örmény és egy litván szervezet vett részt.



## 2.4 Associação de Paralisia Cerebral de Coimbra

### 2.4.1. Egyenlőség a gyermekvárás, szüléset, terhes gondozás terén

A "Preg-Equal - Várandósság a fogyatékossggal élő nőknél: A projekt célja, hogy felhívja a figyelmet az információhoz, ismeretekhez és minőségi ellátáshoz való jogára a fogyatékossggal élő nőknél. Mind ezek szükségesek a megfelelő döntéshozatalhoz, hogy saját családot alapíthassanak, és megalapozott döntéseket hozhassanak szexuális, reprodukív és anyasági kérdésekben. A kezdeményezés, képzéssel és figyelemfelkeltéssel járul hozzá a kérdés nyílt megvitatásához, amely néhány érintett országban (Portugália, Spanyolország, Olaszország és Románia) még mindig számos kulturális akadályba ütközik.

A projekt céljai részletesen:

- A fogyatékossggal élő nők és családjaik reprodukív választásokkal, szexuális egészséggel, a terhesség önkéntes megszakításával és az anyai egészséggel kapcsolatos ismereteinek és önismeretének javítása;
- A fogyatékossggal élő nőknél nyújtott pszichológiai és érzelmi támogatás, valamint a tájékoztatás minőségének javítása, a családtagokkal és a férjekkel/partnerekkel való együtt munkálkodás elősegítése;
- A fogyatékossggal élő nők egészségügyi szolgáltatásaihoz való hozzáférés és azok minőségének javítása az anyai és terhesgondozással foglalkozó egészségügyi szakemberek speciális képzése révén;
- Minőségi és mennyiségi felmérés készítése minden partnerországban a fogyatékossggal élő nők számára nyújtott terhesgondozási és szüléseti szolgáltatásokhoz való hozzáférésről és azok minőségéről.



#### 2.4.2. Line Break - Rugby Inclusivo

Az inkluzív rögbi projektben fogyatékosággal élő és nem fogyatékos emberek együtt űzhetik a sportot. A sport fontossága a fogyatékos emberek számára megkérdőjelezhetetlen: biztosítja az aktivitást és az egészség megőrzést, különböző fontos értékek mentén működik, valamint hatalmas



potenciállal rendelkezik a társadalmi befogadás előmozdításában. Sok fogyatékosággal élő embernek azonban nincs egyenlő esélye arra, hogy hozzáférjen a sport előnyeire és élvezze azokat, valamint, hogy teljes mértékben részt vegyen a sporttevékenységekben. Minden irányadó elv és végrehajtott intézkedés ellenére, amikor a fogyatékosággal élő emberek befogadásáról, hatékony és teljes körű részvételéről beszélünk, a valóság más, számos akadályba ütköznek, amikor a sportban való részvételükről van szó.

A tag rögbi egy olyan játék, amely a rögiből származik. Könnyen játszható, szórakoztató, biztonságos és befogadó. Vegyes csapatok játszhatják.

### III. Kontextus – ifjúsági munka és fogyatékoság

#### 3.1. Az ifjúsági munka

Az ifjúsági munka európai szinten az ifjúsági ügyek gyakorlatban megvalósuló területe, amelyhez kapcsolódnak a fiatalokat érintő kutatási tevékenységek, ifjúságpolitikai megoldások, a fiatalok minden napjait érintő kérdések. Az ifjúsági munka ezen értelmezése szerint a formális oktatási rendszer keretein belül is megvalósulhat, ha az adott tevékenységben való részvétel önkéntes, és olyan nem formális módszerekre épül, amelyek hozzájárulnak a fiatalok személyes fejlődéséhez és társadalmi részvételéhez. Ebből a szempontból az ifjúsági munkát azok végzik, akik felelősek az ifjúsági szervezetek finanszírozásáért, vagy az ifjúsági irodák hálózatát tartják fenn, vagy a képzési követelményeken dolgozó szakértők, továbbá azok a szabályzatokat alkotó politikusok, akik meghatározzák ifjúsági tevékenységek törvényi kereteit (Nagy, 2016).



### 3.1.1 Magyarország

Magyarországon az ifjúsági munka a szociális munkából és a szociálpedagógiából fakad. A szociálpedagógiai tevékenység, amely alulról felfelé építkező fejlődés eredménye, és alapvetően kialakulása kezdetétől a társadalom hátrányos helyzetű rétegeit is felkarolta. A szociálpedagógiai az ifjúsági munka alapjának tekinthető, de a szociális munka szelleme hatja át. A pedagógiai hierarchia, a kliens és a szakember közötti partnerség határozza meg annak jellegét. Ehhez kapcsolódik az iskolán kívüli közösségi élet – művelődési házak, cserkészlet, úttörők, klubélet –, amely francia animációs technikákat is hordoz magában (Nagy, 2016).

A 90-es évektől a 2000-es évekig ifjúsági információs tanácsadó irodák működtek, majd 2010 után ismét újabb ifjúsági információs tanácsadó irodák jöttek létre, később pedig Integrált Közösségi Szolgáltató Terek alakultak, majd ezeket követte az Új Nemzedék Jövőjéért Program, ifjúsági kapcsolattartó pontokkal 2013-ban. Ez utóbbi program keretében jelennek meg Magyarországon az állami ifjúságpolitikai célkitűzések (Dombóvári, 2017; *Új Nemzedék Jövőjéért Program A Kormány ifjúságpolitikai keretprogramja | 2012*, 2012).

Magyarországon nincs ifjúsági törvény, mert a döntéshozók úgy gondolják, hogy az ifjúságpolitika erősen kötődik más nagyobb szakpolitikai területekhez, de van Nemzeti Ifjúsági Stratégia, mint minden EU-tagországban (Új Nemzedék Jövőjéért Program, 2012; YouthWiki, 2021).

A Stratégia alapelvei és céljai 2007-től:

- a fiatalok fejlesztése a felnőtt társadalomba való jobb beilleszkedés érdekében,
- olyan szolgáltatások fenntartása, amelyek támogatják az integrációt, részvételt, szolidaritást, kreativitást, átláthatóságot, szubszidiaritást stb.
- az európai és a magyar identitás kialakítása, határokon túl (YouthWiki, 2021).

A Stratégia szempontjából a felnőtt élet, az integráció azt jelenti, hogy egy fiatalnak saját családja (gyerekei) legyen, önálló és szolidáris legyen (YouthWiki, 2021).

### 3.1.2 Olaszország

Olaszországban habár az ifjúsági munka szabályozása nem rég kezdődött meg, 2021-ben már ifjúságügyi minisztert is kineveztek. A Minisztertanács Elnökségének Ifjúságpolitikai és Egyetemes Polgári Szolgálatának Osztálya (DPGSCU) az az intézmény, amely felelős a politikai hatóság támogatásáért az ifjúságpolitikák végrehajtását célzó valamennyi kormányzati

intézkedés előmozdításában és koordinálásában. A DPGSCU irányítja az Egyetememes Polgári Szolgálatot és a nemzeti ifjúsági önkéntes programot (YouthWiki, 2021).

Olaszországban sincs az ifjúsági munkának egy mindent átfogó jogszabályi keretrendszere, azonban a növekvő nemzetközi nyomás hatására már tervezik egy ilyen jogi keretrendszer létrehozását. Az ifjúsági munkát civil szervezetek valósítják meg helyi és nemzetközi szinten. A tervezett jogszabályról már lehet tudni, hogy az ifjúsági munkás neve olaszul ' Animatore Socio-educativo per i Giovani', ami tehát szocio-educációs instruktor lesz a majdani jogszabályban (YouthWiki, 2021).

A központi kormányzat által támogatott ifjúsági munka gyakorlatai közé tartozik elsősorban a központ-alapú ifjúsági munka (azaz nyílt hozzáférésű ifjúsági központok, ifjúsági információs irodák), a megkereső ifjúsági munka, a nyári táborok és az önkéntesek programok, és a polgári szolgálat (YouthWiki, 2021).

Az ifjúsági információs tanácsadó irodák Olaszországban már a '70-es évektől elkezdtek megalakulni. 2007-ben már 1200 működött országszerte. Az eredeti célok lényegében ez idő alatt változatlanok maradtak: a fiatalok hasznos információkkal való ellátása, a szolgáltatások hálózatának információs központjaként működés, a helyi, regionális, nemzeti és európai szintű együttműködések elősegítése és az ifjúsági munkások továbbképzése. Az Országos Ifjúságpolitikai Alap által támogatott regionális ifjúságpolitikai programok 2007 óta járulnak hozzá az Ifjúsági Központok elterjedéséhez és fejlesztéséhez. A központok szolgáltatásait elsősorban fiatalok és fiatal felnőttek - 18-35 éves- vehetik igénybe. A központoktól különböző tevékenységeket várnak el, mint például az aktív állampolgárság ösztönzése, az önkéntesség támogatása, képzések, játékok, szórakozás, művészet, kulturális, multikulturális tevékenységek és a sportprogramok szervezése (YouthWiki, 2021).

Nemzeti szinten a Nemzeti Ifjúsági Tanács (NYC) a párbeszéd tere a tagjai (az ifjúsági szektorral foglalkozó egyesületek) és az olasz és európai intézmények között, amelyben a Tanács tanácsadó szerepet tölt be; továbbá feladata együttműködni a hatóságokkal, ifjúság kutatásokat végeznek a tudásalapú ifjúságpolitika megvalósításához. A Tanács támogatja a már meglévő Regionális Ifjúsági Tanácsokat, valamint tanácsadást és képzést kínál új regionális tanácsok létrehozásához (YouthWiki, 2021).

Helyi és nemzetközi szinten számos program és együttműködés segíti az ifjúsági munka megvalósulását és a fiatalok minél szélesebb körű bevonását (YouthWiki, 2021).

### 3.1.3 Portugália

Portugáliában az ifjúságpolitikáért felelős legmagasabb hatóság az Ifjúságért és Sportért Felelős Államtitkárság (SEJD), amely jelenleg az Oktatási Minisztérium hatáskörébe tartozik. Az Ifjúsági Politika végrehajtó és operatív szerve a Portugál Sport- és Ifjúsági Intézet (IPDJ, IP) (YouthWiki, 2021).

Hasonlóan Magyarországhoz és Olaszországhoz, Portugáliában sincs olyan jogszabály, ami az ifjúságra vonatkozna vagy az ifjúsági munkát szabályozná, támogatná. A portugál alkotmány tér ki külön a fiatalok jogaira. Továbbá létezik helyben a Nemzeti Ifjúsági Tanács, amellyel az államnak kötelessége konzultálni a fiatalokat érintő kérdésekben. A Nemzeti Ifjúsági Stratégia pedig a fiatalok különleges jogainak garantálása céljából jött létre (YouthWiki, 2021).

Felsőfokú ifjúsági munkás képzés nincs, de van olyan jellegű középfokú ezer óra feletti animátor képzés, ami helyi szinten megfelel az ifjúsági munkának és az ifjúsági munkásokkal szemben támasztott követelményeknek (YouthWiki, 2021).

Olaszországhoz hasonlóan működnek ifjúsági központok, amelyet a helyi önkormányzatok tartanak fenn, továbbá a civil szervezeteknek van nagy szerepe a helyi és nemzetközi ifjúsági munka megvalósításában (YouthWiki, 2021).

A „Choices Program” (Programa Escolhas) a YouthWiki alapján nemzeti és európai jógyakorlat. Célja a hátrányos helyzetű fiatalok, a bevándorlók leszármazottai, roma fiatalok és a portugál emigránsok társadalmi befogadásának elősegítése helyi kezdeményezések és ifjúsági munka támogatásával (YouthWiki, 2021).

A YouthWikin található információk alapján a fiatalokat támogató programok többsége tanulás és munkavállalást elősegítő tevékenység, és kevésbé hangsúlyos a következőkben bemutatásra kerülő nyílt végű folyamat.

### 3.1.4. Az Ifjúsági munka és a nem-formális módszerek célja

Nagy Ádám (2016) szerint az ifjúsági munka, olyan pedagógiai eszköz, amely sokféle eszközt használ szerteágazó területeken, amely a strukturálatlan tevékenységektől a tervezett programokig széles spektrumon kívánja elérni a fiatalok szélesebb közösségét (Nagy 2016 hivatkozik Coussée, 2009)

Coussée (2008) szerint „az ifjúsági munka polivalens és sokrétű gyakorlat. Sokféle szintéren játszódik, a strukturálatlan tevékenységektől a meglehetősen strukturált programokig terjed, sokféle fiatalhoz eljut, sokféle témát érint, és számos más tudományterülettel és gyakorlattal is

érintkezik. Ez a sokoldalúság az ifjúsági munka egyik erőssége. A fiatalok nagyon különböző helyzetekben nőnek fel. Az ifjúsági munka képes rugalmasan reagálni erre a sokféleségre” (Coussée, 2008, o. 1).

Az ifjúsági munka sok helyen fellelhető, létezik ifjúsági szervezetekben, ifjúsági központokban; az utcai munkát az ifjúsági szociális munka egy fajtájaként tekinthetjük, de a kalandparkok, közösségi programok, ifjúsági tanácsadás mind ide tartoznak, stb. (Nagy, 2016 Thole, 2000-re hivatkozik).

Nagy Ádám (2016) szerint ezeknek a szolgáltatásoknak vannak közös vonásai, amelyek leírják az ifjúsági munka jellemzőit:

- támogatja a fiatalok önszerveződését, segíti felkészítésüket az önszerveződésre;
- az ifjúsági munka megteremt az együttlét helyét, idejét, keretét
- kifejezetten ösztönözi a fiatalok kérdésfeltevését, autonómiáját, autonóm megközelítését
- személyre szabott, önkéntesen igénybe vehető szolgáltatások csoportja, amelyeknek nincs végleges, várható kimenetele, indikátora
- alacsonyküszöbű szolgáltatás, amelyek anonim módon érhető el
- az ilyen jellegű munkában dolgozó szakemberek nem gyakorolnak közvetlen befolyást a folyamatokra, mint egy tanár, vagy egy szociális munkás, mert nincs betartandó ütemterv, nincsenek előre meghatározott célok
- „útmutatás, elvárás nélkül”<sup>2</sup> (Nagy, 2016, 124. o.).

Mi leginkább a 2001-es ír törvényi definícióval azonosulunk (Youth Work Act), amely magyar fordításban, a következő:

*„Tervezett nevelési folyamat, amelynek célja a fiatalok személyes és társadalmi fejlődésének elősegítése és növelése önkéntes részvételük révén, amely kiegészíti formális, akadémiai vagy szakképzettségüket, egyéb képzésüket, és amelyet elsősorban önkéntességre építő ifjúsági szervezetek biztosítanak.”* (National Youth Council of Ireland honlapja, 2021)<sup>3</sup>

---

<sup>2</sup> „guidance without dictation”

<sup>3</sup> „Planned programme of education designed for the purpose of aiding and enhancing the personal and social development of young people through their voluntary involvement, and which is complementary to their

Az Ír Nemzeti Ifjúsági Tanács szerint az ifjúsági munka célja:

- a fiatalok magabiztosságának építése
- készségeik fejlesztése, hogy építsék személyes és társadalmi kapcsolataikat
- olyan új tapasztalatokat adjon, amelyek kihívást jelentenek
- olyan tanulási lehetőséget adjon, amelyben a fiatalok tudást szereznek és képességeik fejlődnek
- hozzásegíteni a fiatalokat, hogy kritikusan gondolkodjanak, képesek legyenek a következmények mérlegelésével kockázat vállalásra, döntéseiket felelősségteljesen hozzák meg
- segíteni fiataloknak abban, hogy tudatosabbak legyenek társadalmi kérdésekben, kialakuljon bennük a szolidaritás érzése
- segíteni abban, hogy a fiatalok érvényesíteni tudják akaratukat, és bevonódjanak olyan döntéshozatali folyamatokba, amelyek hatással vannak életükre, aktív állampolgári szerepük kiteljesedésében való segítségnyújtás
- odafigyelés, meghallgatás a fiatalok mondanivalójára (National Youth Council of Ireland honlapja, 2021)

### 3.1.5 Az ifjúsági munka hozzáférhetősége

A Beyond Disabilities Európai Mobilitás Mindenkinnek című füzet szerint az elmúlt években kevés olyan nemzetközi ifjúsági projekt volt, amely fogyatékossgal élő fiatalokat vont volna be, ha összevetjük a megvalósult projektek számát – amely megtalálható a Nemzeti Irodák oldalain – ez kevesebb az elfogadhatónál (*Beyond Disabilities European Mobility for All!*, 2016).

Az Erasmus+ projektekben nincs kötelező kvóta a fogyatékossgal élő fiatalok bevonására, mégis ezeknek az ifjúsági projekteknek az egyik fő célkitűzése kellene, hogy legyen a hátrányos helyzetű emberek társadalmi befogadásának elősegítése (*Erasmus+ Programme Guide, Version 3 (2021): 12-05-2021*, 2021).

A nyilvános statisztikák között nem találtunk arra vonatkozó adatot, hogy a jelenleg futó E+ programokban milyen arányú a fogyatékos fiatalok részvétele.

---

formal, academic or vocational education and training and provided primarily by voluntary youth work organisations.” (National Youth Council of Ireland)

A Tempus Közalapítványtól kikért adatok szerint 2018-ban 338 fő speciális igényű magyarországi lakcímmel rendelkező fiatal vett részt KA1 programban szerte Európában, 12 fő KA3 programban. 2018-ban KA1-ben az összes programországból támogatott speciális igényű résztvevők száma 2707 fő, KA 3-ban 2729 fő.

2019-ben KA1-ben 295 fő speciális igényű magyarországi résztvevő (összesen 3866 speciális igényű résztvevő az összes programországból), KA3-ban nincs magyar adat csak a programországok összesen 2246 speciális igényű résztvevő. KA2 programok esetében nem áll rendelkezésre egyértelmű adat sem a 2018, sem a 2019-es évre. 2018-ban összesen 2878 fő mobilitása zajlott le Magyarországon a KA105 kategórián belül (magyarok és külföldiek együtt), amelyből 55 főt jelöltek meg a beszámolóknak speciális igényűnek.

A szakirodalom és a partnerek közös munkája alapján szükség volna arra, hogy az ifjúsági programok hozzáférhetőek legyenek fogyatékos fiatalok számára:

1) A halmozottan fogyatékos fiatalok 44,1% passzív életet él.

Azokban a családokban, ahol gyakrabban részesítik előnyben a passzív tevékenységeket, bőven a létminimum alatt van az egy főre jutó jövedelem; ők azok, akik semmilyen külső segítséget nem kapnak. A vizsgált családok 41,4%-ban kicsivel jobb a helyzet, tehát nagyobb az aktivitás, ami annak köszönhető, hogy több segítséget kapnak a családjuktól, szomszédoktól és környezettől. A vizsgált családok 14,5%-ban, csak azért van valamilyen fajta aktivitás, mert a fiatalok fejlesztésben részesülnek, vagyis a családok többet költenek fejlesztésre (Petri & Verdes, 2009).

2) Az ifjúsági programok nem egyenlő mértékben hozzáférhetőek a fogyatékos fiatalok számára, és minél súlyosabban állapotról beszélünk, annál inkább kiszorulnak; ami már csak azért is elfogadhatatlan, mert a vonatkozó nemzetközi nyilatkozatok, jogszabályok és dokumentumok, mindenki számára egyenlő hozzáférést proponálnak. Beszélhetünk-e akkor itt valóban esélyegyenlőségről? (Petri & Verdes, 2009)

3) Fogyatékos emberekkel foglalkozó és/vagy érdekvédelmi szervezetek az ifjúsági szervezetek tevékenységében gyakran járatlanok, így az inklúzió kritériumainak sérülése gyakori.

Például 2008-ban az ÉFOÉSZ Fiatalok Lendületben Program keretében valósított meg egy programot:

„A mi véleményünk is számít” címmel, amelynek célja volt, hogy az egyébként is működő, érdekérvényesítés fejlődését csoportmunkával támogató programjukban résztvevő értelmi



fogyatékos fiatalok döntéshozókkal kerüljenek kapcsolatba. A tanulmány szerzője a következőképpen fogalmaz róla: „*Társadalmi hatását tekintve kevésbé találunk a találkozóknál túlmutató jegyeket.*” (Tamás Elek, 2011, o. 76). A szerző azt is leírja, hogy az FLP program célja, elvárásai nagyobbak, mint amekkora a nyitottság a politikában a fiatalok véleményére, illetve az egész FLP program láthatósága, a pályázatkezelő részvétele sem volt elégséges (Elek, 2011).

Mi azzal egészítenénk ki, hogy amire az 5.1-es program épült – önismeretet és érdekérvényesítést fejlesztő csoportok- szegregált jellegű az ÉFOÉSZ honlapja alapján; vagyis az érdekérvényesítésre való felkészülés szegregált csoportokban jön létre, miközben érdekeket érvényesíteni egy diverz társadalomban kell(ene). Tevékenységük természetesen kifejezetten szükséges, ahhoz, hogy ezt követően integráló környezetben is kipróbálhassák magukat.

Az ifjúsági munkát végző szervezetek más szakmai eszköztárral a sokszínű, inkluzív csoportok alakításából építkeznek.

4) Még mindig nem általános, hogy fogyatékos fiatalok és nem fogyatékos fiatalok spontán töltsenek együtt időt szabad idejükben. Ez mindenkinek, beleértve az egész társadalmat, veszteség (Berényi, Máder, Pillók, & Ságvári, 2005).

Az ifjúsági szervezetek programjai arra építenek, hogy minél többféle háttérű fiatalt vonjanak be. Az Erasmus + programok ennek nemzetközi jellegét is megteremtették. Megfelelő szakértelemmel, véleményünk szerint, a fogyatékos fiatalok ugyan úgy bevonhatók ezekbe a programokba.

5) Az ifjúsági munka életre szólóan változtathatja meg egy fogyatékos fiatal jövőjét, azzal, hogy munkaerőpiacon is szükséges kompetenciák fejlődéséhez nem formális módszerekkel hozzá járul, vagy önkéntes munka lehetőséget biztosít.

A Joint report on social inclusion (2004) szerint a fogyatékos emberek társadalmi leszakadásának megakadályozása és a társadalmi integráció több szakpolitikai területet érint, amelyek közül csak egy az oktatás, képzés. Fontos volna a munkaerő-piachoz, a kulturális és szabadidős programokhoz való egyenlő hozzáférés biztosítása (*Joint report on social inclusion Social security & social integration, 2004*)

A fogyatékos emberek munkaerő-piaci reprezentációja alacsony, még akár kedvező törvényi feltételek mellett is. 2011-ben a népszámlálási adatok szerint a gazdaságilag aktív 20-59 év közötti fogyatékos személyek 7,5%-a (15.218 fő) volt munkanélküli, ugyan ebben a

korosztályban 58,8% (116.388) fő inaktív kereső, tehát valamilyen állami ellátást kap. Ugyan ebben a korcsoportban 5,4% (10.884) fő eltartott, 5191 fő 20-29 év közötti, amiből 3302 tanul csak nappali tagozaton (KSH.hu, 2011).

Olaszországban a 70-es évek óta integrált az oktatás, amely azt jelenti, hogy csak kivételes esetben, súlyos, halmozott fogyatékoság esetén részesül valaki szegregált oktatásban (Saloviita & Consegna, 2019). Itt arra nem térünk, hogy az integrált oktatás milyen formákban valósul meg, azonban annak hatásait keresni fogjuk a kérdőíves vizsgálat összehasonlító elemzésében. Az olasz oktatási rendszerre a magas integráció ellenére jellemző, hogy a felsőoktatásba még mindig kevesebb fogyatékos személyt tud bevonni (Biggeri, Di Masi, & Bellacicco, 2020). Ugyanakkor friss statisztikák angol nyelven korlátozottan elérhetők. Az egész országban magas a munkanélküliség, a fiatalok munkanélkülisége különösen nagy probléma (Leonardi & Pica, 2015).

Portugáliában a tanulók iskolai integrációja viszonylag magas, jóval magasabb, mint Magyarországon, ugyanakkor a vizsgálatok szerint nagy az előítélet a fogyatékos személyekkel szemben, amely a foglalkoztatási adatokban nyilvánul meg leginkább. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság szerint Portugáliában a verseny szférában az összes foglalkoztatott 0,5%-a fogyatékos személy, míg a közszektorban a foglalkoztatottak 2,3%-a, ami elmarad a Portugál állam kijelölt céljaitól (European Social Network, 2018).

### 3.1.6 Fogyatékoság a társadalomban

A fentiek alapján érdemes a fogyatékoság fogalmával foglalkozni, elsősorban annak filozófiai hátterével, amely rávilágít arra, hogy a társadalmi befogadást, empowermentet célzó programoknak a fogyatékos emberek mindennapi valóságán túl mi a jelentősége.

Nincs egységes nemzetközi értelemben elfogadott definíció a fogyatékoságra, illetve arra, hogy kiket jelölnek vele, milyen csoportokat értünk alatta. Ennek okán a fogyatékos személyek számát pontosan nem lehet meghatározni, körülbelül a föld lakosságának 15-20%-a érintett (WHO, 2011).

A nemzetközi osztályozás szerint (ICF) a fogyatékoság új fogalmát többféle szakembert bevonó folyamat végeredményeként alakították ki. Az ICF hangsúlyozza a környezeti tényezőket a fogyatékoság meghatározásában, amely a fő különbség az új osztályozás és a korábbi között. Az ICF-ben három egymással összefüggő területet határoznak meg:

- *Károsodás*: a test működésével kapcsolatos problémák vagy a test szerkezetének megváltozása - például bénulás vagy vakság;
- *Az aktivitás korlátozottsága*, amelynek következtében a tevékenységek végrehajtásának nehézségei jelennek meg - például mozgás vagy étkezés;
- *A részvétel korlátozottsága* az élet bármely területén - például, ha hátrányos megkülönböztetéssel szembesülnek a foglalkoztatás vagy a közlekedés terén.

A definíció a működés bármely vagy mindhárom területén tapasztalt nehézségekre vonatkozik (WHO, 2011).

Magyarországon az 1998-as jogszabályban foglaltak szerint a „fogyatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással - illetve ezek bármilyen halmozódásával - él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja” (1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról, 2020).

Ezek alapján gondolhatnánk, hogy nincs olyan nagy eltérés a nyugati típusú civilizáció uralta-tudományterületek fogalomhasználatában sem; a valóságban azonban sokszínűség vagy zűrzavar a jellemző (Zászkalicky, 2002; Szekeres, 2011); a fogyatékos emberek jelölésére használt fogalmak alakulását a történelmi, gazdasági és társadalmi változások napjainkban is befolyásolják. A fogalomhasználat módja –csak úgy, mint a fogyatékossgal élő emberek társadalmi befogadása - kulturálisan meghatározott, kultúránként eltérő, továbbá az érintett személyekkel foglalkozó tudományágak szemléletmódja is meghatározó (Könczei, 2009, Zászkaliczky 2002, Flamich & Hoffmann, 2015). Az eltérő viszonyulásokat és egyben tudományos megközelítéseket, mutatják be a továbbiakban ismertetésre kerülő modellek.

Az első rendszerezés a fogyatékossg fogalmát a gyógypedagógia tudomány fejlődésén keresztül mutatja be, tehát ahogy a gyógypedagógia tekint az eltérő fejlődésű személyre. A második a fogyatékossgtudományi<sup>4</sup> megközelítéseket mutatja be, ahogy a fogyatékos személyre tekint a fogyatékossgtudomány. A harmadik rendszerezés pedig az iskolai esélyegyenlőséggel foglalkozik a hátrányos helyzet vonatkozásában, vagyis a fiatalra állapota

---

<sup>4</sup> „A fogyatékossgtudomány a társadalmak politikáit és gyakorlatát vizsgálja, hogy jobban megértsük a fogyatékossgal kapcsolatos – sokkal inkább társadalmi, mint testi – tapasztalatokat. A fogyatékossgtudományt mint diszciplínát azzal a céllal fejlesztették ki, hogy a károsodás jelenségét kibogozza a mítoszoknak, az ideológiáknak és a stigmának abból a hálójából, ami ráborul a szociális interakciókra és a társadalompolitikára.” (Fogyatékossgtudományi Társaság meghatározása 1998, in Könczei & Hernádi, 2015)

okán tekinthetnénk hátrányos helyzetű tanulóként is. Ahogy érzékelhető a kifejezésekben, az egyik fogalomhasználat kizárja annak lehetőségét, hogy valaki élete során szerzett károsodást, viszont jelölheti a normálistól való eltérést, míg a másik két fogalom tágabb kontextusban értelmezi a populáció helyzetét.

Ulrich Bleidick (1977) Zászkalicky Péter fordításában (2010) – Négy alapmodellt határoz meg:

**1. Személyorientált vagy medikális modell:** A fogyatékoság az egyén problémája, az eltérés oka a személyben keresendő, diagnosztikus eszközökkel jól beazonosítható, körülhatárolható a fogyatékos állapot. A megközelítés a deficitekre helyezi a fókuszot, a fogyatékos egyént a normálisként meghatározotthoz viszonyítja.

**2. Interakció elméleti modell:** A fogyatékoság akadályozza a személyt a szociális elvárásoknak való megfelelésben. A közösség a fogyatékos személyt stigmatizálja.

**3. Rendszerelméleti modell:** A fogyatékos személy, sajátos nevelési igényű tanuló szelekció révén kerül szegregált körülmények közé. A szelekció az intézményi rendszer része, annak számos mechanizmusa ismert. Fogyatékoság esetén az erre hivatott diagnosztizáló, minősítő bizottságok.

**4. Materialista modell:** A társadalmi osztályok közötti viszonyban értelmezi a fogyatékoságot. Ebben a szemléletben a fogyatékos emberek osztálya más társadalmi osztályok által alakított csoport; létezésének célja, hogy betöltse az alacsony kvalifikációt igénylő munkaköröket.

A modellek nem egymástól függetlenek, hanem egymást kiegészítik, vagyis a fogyatékoság fogalma e dimenziók együttesében értelmezhető (Zászkaliczky, 2010).

Könczei és társai (2015) is először négy modellt különböztettek meg, amelyet ötre bővítettek:

**1. Morális modell:** A fogyatékoság egyéni probléma, egy hiba, egy súlyos bűn miatt alakult ki. A fogyatékoság ebben a szemléletben egy bélyeg, amely megkülönböztető jellemző a többiektől. A társadalmi hierarchiában a megbélyegzés miatt vannak a legszegényebbek, kirekesztettek között.

Ma mindez a köznapi és szakmai szóhasználatban leginkább tetten érhető, például a maga a fogyatékoság szó is jelzi a hiányt, de egyéb kifejezések is, mint például a fejlesztés, mert nem elég fejlett; rászoruló, mert segítségre szorul, tehát önállóan nem képes; ellátott vagy támogatott, mert ellátást, támogatást igényel.

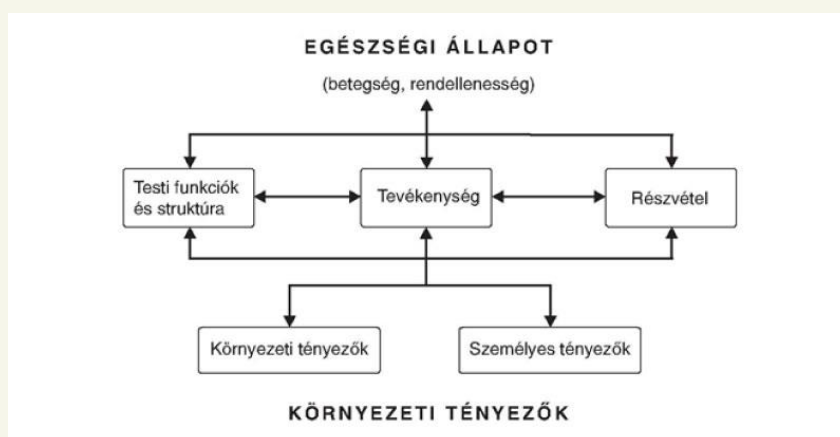
**2. Medikális modell:** Ebben az éptől való eltérés hangsúlyos, vagyis van egy olyan állapot, ami eltér a normálistól, és ezt az állapotot kezeléssel meg lehet változtatni vagy meg lehet előzni. Ez a gondolat pedig magában hordozza, hogy az eltérően fejlődő emberek létezését „meg kell előzni, vagy meg kell szüntetni”, adott esetben még akkor is, ha az a személy önazonosságának részét képezi (Könczei & Hernádi, 2015).

A medikális modellre utaló fogalmak pl. a WHO meghatározásai még a 90-es évek végén is használatban voltak, ilyenek például károsodás (impairment), fogyatékoság (disability), hátrány (handicap), összefüggően pedig úgy értelmezhető, hogy a károsodásból, fogyatékoságból adódó csökkent képességek miatt az egyént hátrányok érik a társadalomban, pl. munkaerőpiacon betölthető pozíciókban, stb.



**1. ábra A fogyatékoság fogalmának levezetése 1980–1997-ig, in: Fogyatékoság-fogalom alakváltozásai, 4.2.2. Medikális modell, Könczei György, Hernádi Ilona, Kunt Zsuzsanna, Sándor Anikó (2015)**

**3. Szociális modell:** A társadalom nem befogadó, a többség igényeit veszi figyelembe, ezzel pedig akadályokat állít az eltérő fejlődésű emberek elé. Pl. akadálymentes épületek hiánya, személyi segítség hiánya, egyenlő hozzáférés biztosításának hiánya. Ebben a szemléletben jelenik meg, hogy a fogyatékoság egy társadalmi konstrukció, mert a társadalmi részvétel nem biztosított.



**2. ábra Fogyatékoság értelmezése FNO alapján, in: A fogyatékoságtudomány a mindennapi életben, Könczei György, Hernádi Ilona, Kunt Zsuzsanna, Sándor Anikó (2015) (WHO, 2011)**

**4.Emberi jogi modell:** Ahogy más kisebbségi csoportok, úgy a fogyatékos emberek is kirekesztés, elnyomás áldozatai, és az egyenlő jogokért, egyenlő bánásmódért harcot folytatnak. Ennek a küzdelemnek eredményei azok a jogszabályok, amelyek tiltják a fogyatékos emberek hátrányos megkülönböztetését.

Ezen modellek, főként a szociális modell, sok kritikát kapott a 90-es évektől kezdve, mondván, hogy a többségtől eltérő állapot tényszerű, amely az egyénre, annak személyiségére, az önbecsülésére, az önismeretére, az önértelmezésére és végül az önmegvalósítással kapcsolatos törekvéseire hatással van; attól függetlenül, hogy egy kisebb közösség, vagy a társadalom, hogyan viszonyul.

A kritikák hatására a fogyatékos fogalma napjainkban egy bonyolult, többtényezős diszkusszióként értelmezendő, amely életre hívta a posztmodellt a fogyatékoságtudományi megközelítésben.

**5. Posztmodellben** együtt, és egymás mellett élnek a korábbi szemléletek, nincs közöttük olyan éles határ, ellenben kiegészíti őket azzal, hogy a fogyatékos ember nem tárgya, hanem megélője az állapotának, a személyes és társadalmi helyzetének. A komplexitást a különböző nézőpontokból való értelmezés adja, amelyben egy fontos, korábban nélkülözött nézőpont, maga a személy (Könczei & Hernádi, 2015).

### **Iskolai esélyegyenlőséggel kapcsolatos modellek:**

**Deficit modell** (biológiai) vagy személyorientált megközelítés: Személyen belül, fejlődésmenete különböző területein mennyiségi, minőségi változások az átlagoshoz képest (Nahalka, 2016).

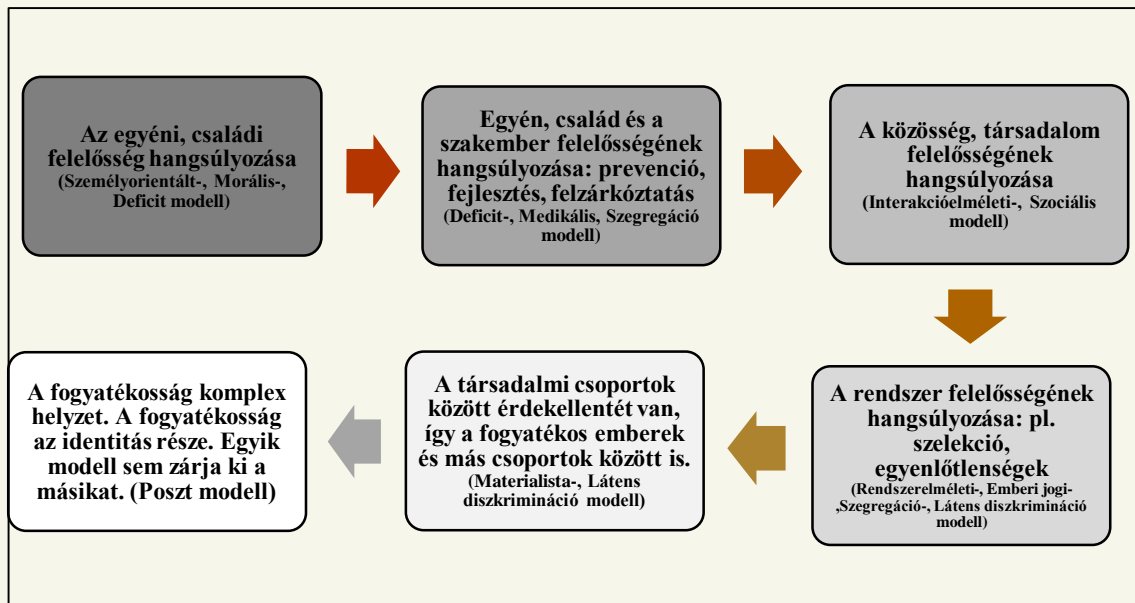
Hátrányos helyzet kontextusában: A tanulók egy része (pl. lehet sajátos nevelési igényű gyermek is) különböző okok miatt már iskolai pályafutása kezdetén hátrányból indul. Hiányzik az az előzetes tudás, ami alkalmassá teszi őket az iskola nyelvének megértésére, amely alapvető feltétele volna az eredményes kommunikációnak, és ebből következően a sikeres teljesítésnek. Nahalka ezt a felzárkóztatás ideológiájának hívja, amelyben a hátrányos helyzetű gyerekek segítségre szorulnak, az iskolának – amennyire csak lehet-, pótolni kellene mindent, amiben hiányt szenvednek. Ugyanakkor az iskola hevesen tiltakozik az ellen, hogy a család feladatának gondolt terheket átvállalja. Nahalka véleménye szerint ez a legjellemzőbb gondolkodás a pedagógusok körében (Nahalka, 2016).



**Szegregáció-modell:** Hasonlóan a korábbi modellhez, a gyerekek helyzete gazdasági, társadalmi, kulturális értelemben előre meghatározott, amely alapján az iskola szelektálja a tanulókat, majd a működésével fenntartja és megerősíti társadalmi helyzetüket. Az iskola törekszik a homogenizálásra, a homogén csoportokban pedig a gyerekeket arra szocializálja, hogy megőrizték azokat a szociokulturális sajátosságokat, amelyekben felnőttek. Ilyen módon az iskola aktív részese például a hátrányok, és a szegénység újra termelődésének. A homogén hátrányos helyzetű tanulói csoportokban a pedagógiai munka nehéz, és az elvárások-kudarok spiráljában a pedagógusok gyorsan kiégnek. Az ilyen tanulói környezetben nincs tanulásra motiváló erő a csoportban, nincsenek vagy nem erősek azok a minták, amelyek a többséghez való alkalmazkodást elősegítik. Ezért az esélyegyenlőtlenségek oka a szelekció: az elkülönítés, a külön nevelés (Nahalka, 2016).

**Látens diszkrimináció modell:** Esélyegyenlőtlenség, azért van, mert az iskola képtelen differenciálni. Szándékosan diszkriminál tananyagával, a tevékenységeivel, értékvilágával, a nyelvével, tehát rejtett tanterv érvényesül. Ezzel kedvez azon családok gyermekeinek, ahol az iskolával azonos értékek, és kultúra mentén történik a nevelés, és látens módon háttérbe szorítja a hátrányos helyzetű gyerekeket, akik többségében eltérő miliőben élnek. „A világról alkotott kétféle tudás között azonban van egy lényeges különbség. Az iskola erősen használja a középosztálybeli, nem cigány, minden szempontból „ép” gyerekek számára adott tudáselemeket, míg a hátrányos helyzetű gyerekek tudása csak elvétve lehet a tanulási folyamatok része.” (Nahalka, 2016, 37. o) A pedagógiai kultúra nem alkalmazkodik az egyéni sajátosságokhoz, de semmiképp sem emeli be az összes tanuló háttéréből, tapasztalatából, sajátos képességmintázatából eredő tudásokat (Nahalka, 2016).

A modellek hasonlóságait egy saját ábrában vontuk össze, fókuszában a modellekre jellemző hasonlóságokkal.



**3. ábra Modellek összefoglaló ábrája, saját készítésű**

Tovább haladva a fogyatékoság jelentésének megértésében, részben visszanyúlunk a szociális modellhez, mivel azon keresztül lehetőségünk nyílik megérteni, ahogy posztmodern komplex módon hatott a fogyatékoság fogalmának értelmezésére, és ez a komplexitás létrehozta magát a posztmodellt.

Az egyik első, a fogyatékoság és kapcsolódó stigma jelenségét magyarázó modell, tehát a szociális modell volt, amely megkérdőjelezte a fogyatékoság jelenségében az egyéni felelősséget, és a betegszerepet. A segítségre szorulás helyett azokat a folyamatokat vette górcső alá, ami a peremhelyzetet, a segítségre szorulást, a hátrányt megteremtette. A modell szerint a fogyatékoság azért konstruktum, mert a társadalmi működésben jelenik meg hátrányként vagy éppen előnyként egy adott személy állapota, képességstruktúrája (Corker & Shakespeare, 2002; Kálmán Zsófia, 2002).

A poszt-modern a modernizmus és szocializmus kritikájaként elutasítja a metanarratívákat, így azt is, hogy a társadalmi működés megismerhető, tehát minden helyzet, minden szituáció csupán egy tapasztalat a társadalomról, és ez a tapasztalat is generált a technológia és a médiumok által; a valóság hozzáférhetősége megkérdőjeleződött (Corker & Shakespeare, 2002).

A társadalmi kirekesztés, stigma alapvetően a normalitás kérdésköréből is eredeztethető, dekonstrukcionista nézőpontból szemlélve a normalitásnak szüksége van a fogyatékosra, a személy saját normalitását egy másik személy fogyatékosága alapján határozza meg, ilyen értelemben a normalitás és a fogyatékos egymás szerves részét képezik, egyik a másik nélkül nem létezik (Corker & Shakespeare, 2002). A fogyatékos egy konstruktum, amelyet a társadalom bináris logika mentén épít fel, ami aztán szerepet játszik abban, hogy például egy család hogyan éli meg a fogyatékos gyerek érkezését, nevelését, vagy egy fogyatékos személynek milyen a viszonya saját fogyatékoságához.

Foucault értelmezése alapján a fogyatékos, mint kategória, az orvosi nyelvhasználat közbeszédbe kerülésével alakult ki, tehát az egyes állapotok ugyan léteztek, de az orvosi kategorizáció alakította a megkülönböztető viselkedést. A társadalmi identitások, kategóriák eredményei ez emberi tudás struktúrákba rendeződésének. Az intézményesült hatalom eljárásai létrehozzák a kategóriákat, amelyek meghatározzák a normalitás kereteit (Corker & Shakespeare, 2002).

A kritikai tudományok (gender studies, critical race studies, queer studies, disability studies) meglátása szerint a testi állapot egyéni értelmezése lehetővé teszi a személyes, a megélt tapasztalat a vizsgálatát, amely a környezet által befolyásolt, tehát az egyén szituációjából a társadalmi diskurzus felfedhető. A test és a normalitás határai elmosódnak ebben a diskurzusban (Corker & Shakespeare, 2002).

## IV. Önálló Életvitel Mozgalom

### 4.1. Az ifjúsági munka és az önálló életvitel

Az önálló életvitel nem az öngondoskodás képességét jelenti, azonban, hogy pontosan meghatározható, megismerhető legyen mi az önálló életvitel, meg kell ismerni annak történetét (Zalabai, 1997). A továbbiakban erre fogunk kísérletet tenni írásunkban.

A hozzáférhető ifjúsági munka lehetne kísérője, támogatója az önálló életvitelért küzdő mozgalmaknak, de mindenképpen terepe annak, hogy a fogyatékosággal élő fiatalokban megszülessen az igény az önálló döntéshozatalra.

Az Önálló Életvitel Európai Hálózata (ENIL) szerint „az önálló életvitel az öntudatra ébredés, az emancipáció és az empowerment folyamata, ami lehetővé teszi, hogy minden fogyatékos ember egyenlő lehetőségeket, jogokat, és teljes részvételt érjen el a társadalom minden területén”<sup>5</sup>(ENIL, 2021).

Az önálló életvitel egy olyan szemlélet, ami a fogyatékos emberek önrendelkezési jogát, önálló döntésekhez való jogát, egyenértékű élethez való jogát takarja (Zalabai, 1997).

Az Európai Fogyatékos Ügyi fórum jelmondata: Semmit rólunk, nélkülünk!<sup>6</sup> ugyan ezt a gondolatot fejezi ki (D’Arino, 2018).

A szlogen eredete bizonytalan, valószínűleg egy Kelet-európai fogyatékosügy konferencián hangzott el először, amelyet aztán Dél-afrikai fogyatékosággal élő aktivisták - használtak később 1993-ban.

A „Semmit rólunk, nélkülünk!” kifejezője annak a harcra kész, politikai értelemben is aktív hozzáállásnak, amely megüzeni a világnak, hogy a fogyatékos emberek tudják, hogy mire van szükségük, mi jó nekik és közösségeik számára (Charlton, 2000).

### 4.2 Az ÖÉM - bevezetés

Az Önálló Életvitel Mozgalom megjelenéséig, Európában egészen a 90-es évek derekáig az intézményesítés volt a meghatározó, amelyhez az állandósult kiszolgáltatott betegszerep mellett társult a mások által meghatározott gondoskodás elfogadásának kényszere (Zalabai, 1997).

---

<sup>5</sup> „Independent Living is a process of consciousness raising, empowerment and emancipation. It enables all disabled people to achieve equal opportunities, rights and full participation in all aspects of society.”

<sup>6</sup> ‘Nothing About Us Without Us’

A mozgalom, tehát az Egyesült Államokból indult, ahol korábban lezajlott az a folyamat, ami megteremtette jogszabályi szinten –legalább- az önálló életvitel lehetőségét.

Az Egyesült Államokban már a 70-es években megszülettek azok a jogszabályok, amelyek a hozzáférhetőséget akadálymentes építészettel és közlekedéssel kívánják segíteni, amelyek megtiltják a fogyatékos emberekkel szembeni diszkriminációt minden közfinanszírozott programban, amelyek előírják, hogy a legmagasabb prioritást élvezik a közszolgáltatási programokban, amelyek elősegítik a magasabb foglalkoztatottságot körükben (Penney & Bassman, 2003).

Ezek a jogszabályok nem a jogalkotó állam önálló helyzetfelismerésének köszönhetők; az 1973-as rehabilitációs törvény 504-es szekcióját a fogyatékos emberek demonstrációval és középületek megszállásával kényszerítették ki, amely nagy média nyilvánosságot kapott (Penney & Bassman, 2003).

Az 1990-es rehabilitációs törvény (Americans with Disabilities Act of 1990), az egyik legfontosabb jogszabály már az érdekvédelmi szervezetek tevékenységének eredménye. Ez a jogszabály lényegében minden fogyatékosági csoportra kitér, és az egyenlő hozzáférést, egyenlő jogokat biztosítja (Penney, Basmann 2007).

### 4.3. Mozgáskorlátozott személyek mozgalmának története

1962-ben az Egyesült Államokban, Ed Roberts és három társa – a guruló négyes vagy gördülő brigád<sup>7</sup> - felvételt nyert a Berkeley Egyetemre, ahol azonban nem tudták megoldani elszállásolásukat a többi diák között, így az egyetemi kórházban kaptak helyet. A diákok kifogásolták ezt az eljárást, és törekvésükben az egyetemen segítőkre találtak. Új, fogyatékosággal élő hallgatóknak szánt, szolgáltatásokat hoztak létre, és az egyetem akadálymentesítésén dolgoztak. A kezdeményezés – Központok az Önálló Életvitelért- 10 évvel később már az egész USA-t behálózta. Őket tekintjük az Önálló Életvitel Mozgalom alapítóinak (Charlton, 2000; Driedger, 1989; Kálmán Zsófia, 2002; Könczei, Hernádi, Kunt, & Sándor, 2015; Zalabai, 1997).

Az Önálló Életvitel Mozgalom jeles képviselője Olaszországban Raffaello Belli, aki a 80-as években találkozott először az ÖÉM filozófiájával. Harcának köszönhetően az olasz kormány törvényi jogerőre emelt néhány javaslatot a fogyatékos emberek személyi asszisztenciájával

---

<sup>7</sup> Rolling Squad

kapcsolatban, ezért az állam havonta olyan összegű járandóságot fizet, amiből az érintett személy személyi asszisztenciát tud „vásárolni” a piacról (Belli, 1998; Zalabai, 1997).

Ugyan erről Belli később azt írja, hogy előnye és hátránya is van ennek rendszernek; mindenképp előnynek tekinti, hogy ez a fajta függetlenség megteremtette azokat a fiatalokat, akik már nem fogadják el, hogy zárt intézményekben éljék le életüket, ugyanakkor a rendszer hátránya, hogy az állami szervek szigorú, gyakran igazságtalan határt szabnak abban, hogy kiknek fizetik ki ezt a járandóságot. A nagy bentlakásos intézményeknek nem érdeke, hogy a fogyatékos emberek otthonuk, családjuk körében tudjanak megfelelő támogatást kapni, emellett a hatóságok erre a kifizetésre úgy tekintenek, hogy valójában pénzt spórolnak vele, mivel a rendszer egyéb – fogyatékos emberek számára szükséges- elemeire nem hajlandóak további forrásokat fordítani(Belli, 2003).

Magyarországon szintén a 80-as években Zalabai Gábor volt az egyik jeles személyisége a mozgalomnak. Budapest első esélyegyenlőségi referense volt. Nevéhez fűződik az első tüntetés az akadálymentes környezetért 1989-ben. Munkássága révén jött létre az első támogató szolgálat, amely bekerült később a szociális törvénybe és normatív ellátási forma lett Magyarországon (Zalabai, 2009).

Portugáliában az ÖÉM csak a 2010-es években kezdett kibontakozni. Napjainkban egyik élharcosa, Eduardo Jorge, aki éhségstrájkba kezdett. Jorge egy bentlakásos otthonban él, és célja, hogy elérje a döntési jogot arra, hogy megválasszthassa kikkel él és, hogy mindehhez személyi segítő szolgáltatást kapjon. Habár jogszabályi szinten elismert a szolgáltatás 2017 óta, azonban nem kidolgozott és a hozzáférhetőség nem biztosított, így Jorge kerekesszékekével 180 km-t tett meg otthonából Lisszabonba, hogy kifejezze tiltakozását a hiányos jogi környezet és a beígért, de nem teljesülő életfeltételek miatt (ENIL, 2018).

#### 4.4. ÖÉM és más fogyatékosági csoportok

##### 4.4.1. Siketek és hallássérültek önálló életvitel mozgalmának kezdetei

A hallássérültek önálló életvitelmozgalma visszanyúl egészen a 16. század közepéig, amikor is egy spanyolországi Bencés szerzetesrendben tanították néhány gazdag család siket gyermekeit. Később, megnyíltak az első nyilvános iskolák. Ezekben a jelnyelvet még kiegészítő, primitív eszköznek vélték, és a siketek oktatása a beszéd elsajátítására és önkifejezésre irányult. Ez a gondolkodás még a 19. században is kitartott, a siketek iskoláiból kitiltották a jelnyelv használatát. Az 1880-as évektől a Siketek Nemzeti Egyesülete felvette a



harcot az oralisták ellen, a jelnyelv használatáért. A Brit Siketek Egyesülete<sup>8</sup> - 1971 előtt A Brit Süketek és Némák<sup>9</sup> Egyesülete - 1890-ben jött létre, egyik alapítója Francis Maginn volt. A szervezet célja kezdetektől a siket gyerekek oktatásának elősegítése, siketek egyesítése és érdekképviselése, hogy nemzeti szinten javítsák a társadalmi státusukat az Egyesült Királyságban. A szervezet létrejötte egyúttal válasz volt arra, hogy 1880-ban tartottak egy nemzetközi konferenciát Milánóba, amelynek eredményeként világszinten kitiltották a jelnyelvet a siketek oktatásából. Ugyan ebben az időszakban indult útjára a siketek jelnyelvet megőrző mozgalmai az Egyesült Államokban, amelyből kinőtte magát a siket kultúra mozgalma. A siket kultúra legnagyobb ereje a sajtóban rejlett, már nem csak a jelnyelvet használtak tehát, hanem siketek által készített újságokban is terjedt szemléletük szerte az államokban. Tevékenységeik, működésük tekinthető valójában az első, valódi politikai akciónak, amely a fogyatékos emberek egy csoportjának önálló életviteléért indult meg (G. Albrecht, Seelman, & Bury, 2010).

Magyarországon Cházár András Országos Siketnéma Otthon 1907-ben alakult meg, mely megtévesztő neve ellenére az első országos siketek által alapított egyesület volt. Az intézet felkarolta a siket embereket, működésének a II. Vh. vetett véget. Ahogy a világon mindenhol, Magyarországon is a jelnyelv használatához való jogért harcoltak évtizedeken keresztül az érdekvédelmi szerveződések (Hegedűs és mtsai., 2009)

1991-ben Tokióban a Siketek világtalálkozóján megfogalmazták a résztvevők, hogy a jelnyelvet valódi nyelvnek tekintik (Hegedűs és mtsai., 2009).

Mivel a nyugati kultúra gyakran tájékozódási pont Európa déli, vagy éppen keleti felén ezért a jelnyelv kapcsán érdemes megemlíteni Angliát, ahol 2003-ban lett hivatalosan elismert nyelv a jelnyelv, ugyanakkor még tíz évvel később is probléma volt kulcsszituációkban pl. egészségügyi ellátás során, a jelnyelvi tolmács biztosítása, így bizonyos döntéseket úgy hoztak meg az intézmények, hatóságok, ellátók, hogy nem kérték az érintett személy beleegyezését. A Limping Chicken hallássérült blog oldalán megjelent cikkben Sarah Batterbury – a bristoli egyetem siket tanulmányok tanszékének korábbi professzora- elmondja, hogy a jelnyelv nem csak egy kommunikációs eszköz, hanem valami, amin keresztül lehetősége van a siketeknek az önmegvalósítás folyamatára (“ We want more than an Act of Parliament ” says Sarah Batterbury , BDA expert”, 2014).

---

<sup>8</sup> The BDA British Deaf Association

<sup>9</sup> The British Deaf and Dumb Association (BDDA)

2009-ben Magyarország az alkotmányban elismeri a jelnyelvet és siketvak jelnyelvet önálló hivatalos nyelvként (Zalabai, 2009). Portugáliában 1997-ben ismerték el a portugál jelnyelvet hivatalos nyelvként, ami az alkotmányba is bekerült. Olaszországban nem az alkotmányban, hanem jelnyelvi törvényben ismerik el (Darretta, 2020; De Meulder, 2015).

#### 4.4.2. Vakok és látássérültek önálló életvitele

A látássérült emberek önálló életvitele szorosan összekapcsolódik a többi fogyatékosági csoport polgári jogokért végzett tevékenységével. A történelemben leginkább az iskoláztatás kialakulásának folyamata az, amely jól azonítható.

Oktatási területen, Louis Braille nevét fontos megemlíteni, aki látóként született, majd gyermekkorában vesztette el látását. Többségi iskolába járt, majd egy ösztöndíjjal felvételt nyert, a már említett párizsi vakok iskolájába, ahol domború betűkkel írott könyvekből tanulhatott. Ez segítette őt a tanulásban, azonban nehéz volt a könyvek forgatása, így Charles Barbier titkosírása nyomán kifejlesztette a 6 pontból álló vakírást. Később tanárként tanítványainak megtanította a rendszerét, amelyet hivatalosan már csak halála után, 1854-ben fogadtak el. Évekkel később kezdtek el használni a világon mindenhol, Magyarországon például 1893-ban lett hivatalos írásforma, amelyhez Mihalik Lajos tette hozzá az ékezetes betűk rendszerét. Angol nyelvterületen csak 1932-től kezdett elterjedni. A Braille rendszert napjainkban is használják a vakok és látássérültek tanításához, sőt önálló életvitelüket nem csak a tanulás, hanem az alapvető tájékozódás területén is segítette és segíti mind a mai napig (Hegedűs és mtsai., 2009).

A WBU (World Blind Union) 1984-ben alakult, de már ezt megelőzően is voltak látássérültek érdekképviselőivel foglalkozó szervezetek (G. Albrecht és mtsai., 2010; „History : World Blind Union”, 2021). A szervezet célja a vakok, alig látók, gyengén látók érdekeinek képviselése, amelyhez világszerte csatlakoztak civil érdekvédő szervezetek („History : World Blind Union”, 2021). A látássérültek esetében markánsan megmutatkozik, hogy a fogyatékos embernek nem magával az eltérő állapottal nehéz együtt élnie, hanem a társadalmi és épített környezetben nehéz élni. „Nem a vakság, hanem a látók hozzáállása a vakokhoz a legnehezebb teher” – írja Helen Keller (hivatkozva Gowman 1957 in G. Albrecht és mtsai., 2010)

#### 4.4.3. Intellektuális fogyatékosággal élő személyek, Pszichoszociális fogyatékosággal élő személyek, és autizmussal élő emberek önálló életvitele

A történelemben sokáig együtt kezelték az intellektuális fogyatékosággal élő embereket és pszichoszociális fogyatékosággal élő személyeket, gyakran azonos körülmények között, zárt

intézményekben életek, ahol nem tettek különbséget az alkalmazott kezelése között (G. Albrecht és mtsai., 2010). Az autizmust pedig még a 20. század közepén is pszichiátriai kórképként kezelték (Rutter, 1998)

Az 1800-as évek közepétől világszerte megszorodtak a zárt intézmények, amelyekben több ezer embert kezeltek. Ezeknek az intézményeknek a célja az volt, hogy megvédje a társadalmat a mentális betegségben szenvedőktől. Amerikában az államok vezetését aggodalommal töltötte el a fogyatékos emberek száma, így, hogy pontos adatokat szerezzenek az 1800-as évek közepétől cenzust vezettek be, amelyen keresztül nyilvántartották az „őrültek” és „idióták” számát, elkülönítve a vakoktól és siketektől. Mivel a számuk jelentősen nőtt a számlálási adatok és tanulmányok szerint, ezért az adatokat politikai kampánnyként használva hergelték a nyilvánosságot a további növekedést megakadályozandó sterilizálás és a házasságot szabályozó törvények támogatására. Az 1900-as évek elején több amerikai államban is betiltották - vagy csak 45 éves kor felett engedélyezték- a házasságot pszichiátriai betegséggel, epilepsziával, és/vagy intellektuális fogyatékossgal élő embereknek (G. Albrecht és mtsai., 2010).

1907-1949 között 47.000 regisztrált sterilizálást tartottak nyilván, amely mentálisan sérült személyeket érintett főként, de gyakori volt a pszichiátriai beteg és epilepsziás nők terápiás célú sterilizálása az Egyesült Államok területén. 1933-ban Németországban, a náci döntéshozók tulajdonképpen a kaliforniai sterilizációs törvényt vették alapul sajátjuk megalkotásához, amelynek közel 400.000 intellektuális fogyatékossgal élő személy esett áldozatul. Azonban a sterilizációs gyakorlat Svédországban 1948-ig, és Dániában még 1954-ben is működött (G. Albrecht és mtsai., 2010).

Az 1900-as évek elején ugyanakkor tanulmányok eredményeképpen elkezdődött a felszámolása annak a gondolatnak, hogy a mentális betegségeknek, értelmi sérülésnek kapcsolata volna a bűnözéssel. 1908-ban megindult a mentálhigiénés mozgalom, Clifford Beers korábbi kezelt pszichiátriai beteg megjelent könyve eredményeként. A pszichiátriai betegek életének, intézményi körülményeinek megváltoztatása érdekében, Beers munkásságaként megszületett 1909-ben a Nemzeti Bizottság a Mentálhigiénéért (G. Albrecht és mtsai., 2010).

Jól látszik, hogy a történelemben ellentmondásos idők ezek. A pszichiátriában ekkor jelenek meg újfajta elektrosokk terápiák, és a portugál Egas Monoz ekkor fejlesztí újfajta pszichiátriai sebészeti eljárását a lobotómiát, amelynek közel 20.000 ember esett áldozatul. A feljegyzésekből, számokból jól tetten érhető, hogy a bentlakásos intézményi gondoskodás

általánossá válása vezetett az inhumánus, kontroll nélküli kísérletekhez (G. Albrecht és mtsai., 2010).

1967-ben Morton Birnbaum „A kezeléshez való jog” című munkája vezetett ahhoz, hogy egy a megjelenést követő peres eljárásban a bíróság elismerte: a pszichiátriai kezelésnek nem büntetésnek, hanem segítségnek kellene lennie a beteg számára. Végül a különféle fogyatékosokat tömörítő érdekvédelmi csoportok törekvései nyomán férköztek be az emberi jogok, a pszichoszociális fogyatékosokkal és intellektuális képességzavarral élő emberek és az őket kezelni hivatott intézmények életébe, amelynek eredményeként elkezdtek leépíteni a bentlakásos intézményeket, és helyette növelni közösségi szolgáltatásokat (G. Albrecht és mtsai., 2010).

#### *4.4.3.1 Eltérő kezeléssel kapcsolatos törekvések*

Az első gondolatok a pszichoszociális fogyatékosokkal és az intellektuális fogyatékosokkal élő személyek külön vagy eltérő módon történő ellátásáról, a 19. században jelentek meg. A kreténizmus – anyai pajzsmirigy hormon elégtelen termelése miatt kialakult állapot- vizsgálata, megfigyelése során több orvos kiállt, amellyel, hogy a született kreténizmussal élő gyerekek képezhetők. Guggenbühl 1841-ben nyitotta meg intézetét, ahol kreténizmussal diagnosztizált értelmi fogyatékos gyermekeket gondoztak és neveltek, mivel az orvos meggyőződése volt, hogy állapotukon lehet javítani. Esetleírásaiban megjeleníti a családi tényezőket, például a szülők golyvásságát, aki ebből adódóan bizonyos mértékben maguk is mentális retardációval élnek, illetve a családok szociális és lakáskörülményeiről is. Guggenbühl tevékenysége volt az első kísérletek egyike a gyógyító-nevelésre (Magyar, 2017).

Magyarországon ugyan voltak javaslatok arra vonatkozóan, hogy a kretén gyerekek gyógyító-nevelése szükséges volna, de az Eötvös-féle 1868-as népoktatási törvény kizárta, az értelmi fogyatékosokkal és pszichés betegséggel élőket a nyilvános iskolákból. A század végén Frim Jakab volt, aki a „hülyék” iskolájának szükségességét újságcikkeiben hirdette külföldi tanulmányutakon szerzett tapasztalatai alapján. Az Első Magyar Hülyenevelő és Ápoló Intézet 1877-ben Rákospalotán. A hülye szó ebben az időszakban még orvosi kifejezés, és nem pejoratív értelmű, mint napjainkban (Magyar, 2017).

Az autizmust 1960-as években kezdték megkülönböztetni igazán más csoportoktól, ebben az időszakban kezdődtek el az első kontrollcsoportos vizsgálatok, amelyek célja volt, hogy az addig gyermekkori skizofréniának, pszichózisnak tekintett állapotot megfelelően el tudják különíteni más pszichiátriai csoportoktól. A vizsgálatok hozzájárultak ahhoz, hogy felfedezzék,

igen gyakran társul- főként serdülőkorban- epilepszia, ami megváltoztatta a gondolkodást az autizmusról. Többé nem tekintették a születés után kialakult állapotnak, hanem születéskor már meglévő idegrendszeri fejlődési zavarnak. A vizsgálatok eredményei kimutatták, hogy az autizmus kezelésében a pszichoterápiának kevesebb a haszna, de az oktatási, nevelési módszerek hatékony fejlődési lehetőséget biztosítanak. A 70-es évektől kezdve egyre jobban előtérbe került az állapot heterogenitása, vagy mondhatnák számos olyan egész személyiséget átható fejlődési zavarra irányította a figyelmet, amelyet korábban nem tekintettek az autizmussal (pl. súlyos értelmi fogyatékoság autisztikus tünetekkel, törékeny x szindróma, asperger szindróma). Emellett rájöttek az ikervizsgálatok és testvérvizsgálatok során, hogy az autizmus nagymértékben genetikailag meghatározott, így elkezdték vizsgálni azokat a személyeket, akik intelligenciája normál övezetbe esik, mégis hasonló, de a külvilág számára enyhébb tüneteket mutató zavarokkal küzdöttek. Valószínűleg az állapot szélesebb, nem diagnosztizált kört érint. Az autizmus gyakran jár együtt alacsonyabb intelligencia szinttel, azonban a vizsgálatok azt is megállapították, hogy az alacsony intelligencia, nem feltétlenül jár együtt autizmussal, ebből következően az autizmus elkülönült, önálló állapot (Rutter, 1998).

#### *4.4.3.2 Autista személyek önálló életvitel mozgalma*

Az autista emberek érdekképviseleti mozgalma 1990 körül kezdődött el és Jim Sinclair, Kathy Grant és Donna Williams, ausztrál énekes-író nevéhez kötődik, akik megalapították az Autisták Nemzetközi Hálózatát (ANI). Mindhárman autizmussal élő emberek. Kezdetektől elképzelésük, hogy az autista emberek érdekeit, szükségleteit képviseljék, a megértés növekedjen irányukba, különösen azok felé, akik nem képesek kifejezni akarataikat, szükségleteiket; olvasható az ANI oldalán (Sinclair, 2005).

Jim Sinclair egyik ismert felszólalása egy torontói konferencián 1993-ban, sokat megmutat abból, hogy mit is gondolnak ők az autizmusról: A „Ne gyászoljatok minket!” egy üzenet a családoknak, akik az autizmust tragédiaként élik meg, és gyászolják gyermekeiket. Egyrészt szerinte a szülőknek meg kellene értenie, hogy a gyermeknek önálló személyisége van, és a születése pillanatától az lehet a feladata, hogy beteljesítse önmagát, az legyen, aki szeretne lenni, így a szülő valójában, amikor gyászol, nem a gyermekét gyászolja, hanem a saját elképzeléseit, vágyait. Másrészt elmondja, hogy az autizmus a személyiség része, nem valami, amit tulajdonol és nem is egy héj, ami körbezárja, tehát aki autizmussal él, az egyszerűen más, mert másként éli meg a világot, tulajdonképpen a létezés egy más útja. Ennél fogva ennek a létezésnek egy másik nyelve is van, és az a szülő, aki kapcsolódni kíván, gyermekéhez ennek a nyelvnek a megismerésén kell, hogy dolgozzon, mert akkor tudja majd elérni gyermekét. Ez



nem egy olyan kapcsolat lesz, mint amit a szülő elvárna, vagy ami az általános, hanem minőségében más, amit soha senki más nem tud megtapasztalni (Sinclair, 1993).

Az ANI nevéhez fűződik az a konferencia, amely már első alkalmával témája az autizmus kultúrája volt (Armstrong, 2015).

A 90-es évek végén született meg a neurodiverzitás koncepciója. Először 1997-ben a New York Timesban jelenik meg egy cikk, amely neurológiai pluralizmusként értelmezi az autizmust. Judy Singer autizmus aktivista használja elsőként a neurodiverzitás fogalmát 1999-ben megjelenő könyvében (Armstrong, 2015).

2010-ben pedig megjelenik Thomas Armstrong pszichológus műve Neurodiverzitás: Az Autizmus, az ADHD, a diszlexia és más agyi különbségek különleges ajándékainak felfedezése (Neurodiversity: Discovering the Extraordinary Gifts of Autism, ADHD, Dyslexia, and Other Brain Difference.) címmel (Armstrong, 2010).

A neurodiverzitás koncepciójának lényege, hogy másként kellene tekinteni az emberiségnek, pszichiátriának a többségtől eltérő emberekre, ezek a másságokat, eltéréseket természetesnek kellene tekinteni, ahelyett, hogy újabb és újabb pszichiátriai kórképeket és gyógymódokat próbálnának meg találni (Armstrong, 2015).

Az Aspergeresek a szabadságért csoport nevezte ki 2005-ben június 18-át az Autista büszkeség napjának („Autistic Pride Day”, 2022).

Autistic Self Advocacy Network 2006-ban jött létre, és 2007-ben vált ismertté, amikor egy New York-i plakátkampány eltávolításáért tiltakoztak. A plakátok az autizmust egy gyerekrablóhoz hasonlították, amely elrabolja a gyerekeket a társadalomból. Az ASAN-t autizmussal élő fiatalok alapították, akiknek célja megváltoztatni az autizmussal kapcsolatos társadalmi kommunikációt: az autizmus betegség-gyógyítás vonalon történő kezelése helyette az elfogadás és empowerment kultúráját szeretnék elérni, erősíteni („Autistic Self Advocacy Netw.”, 2022)

A fent említett autizmussal élők érdekeit képviselő szervezetek és mozgalmak, az autizmusra, mint önálló kultúrára tekintenek tehát, és támogatják azt a koncepciót, amely az autizmust, és minden más neurobiológiai eltérést egy elfogadni való állapotként kezel.

#### *4.4.3.3 A pszichoszociális fogyatékossgal élő emberek mozgalma avagy Mental Patients' Liberation Movement*

A 70-es évek Amerikájában számos pszichiátriai beteget tömörítő csoport alakult, és szinte mindegyik nevében benne van a felszabadulás, megszabadulás szó. Ezek a kisebb önszerveződések nagyon nehezen váltak mozgalommá, mert a tagok jellemzően alacsony jövedelműek voltak, és nem tudták finanszírozni a növekedéshez szükséges kommunikációs költségeket. 1972-ben megalakult a Madness Network News, az első olyan újság, amelyet korábbi betegek működtettek. 1986-ban szűnt meg, és sokáig ez volt az egyetlen olyan fórum, amelyen korábbi betegek számolhattak be tapasztalataikról. (Chamberlain 1990)

A kisebb csoportok többsége támogató jelleggel jött létre, illetve tevékenységük kiterjedt a hospitalizált betegek érdekképviselésére is. (Chamberlain 1990)

Az első a Pszichiátriai betegek Egyesülete Kanadában jött létre 1971-ben. Ők hozták létre az első olyan helyet, ami alacsony küszöbű szolgáltatás volt, be lehetett bármikor menni. Napjainkban ez leginkább a közösségi pszichiátria nappali ellátására jellemző. Érdekérvényesítő munkájukat jellemezte, hogy elutasították a hagyományos orvosi pszichiátriai kezeléseket, és többé már nem elégedtek meg a passzív szereppel; hangot akartak saját kezelésükben. A később megalakuló szervezeteknek közös célja volt, hogy véget vessenek a kényszergyógykezeléseknek, illetve harcoltak azért, hogy legyen joguk a kezelés elutasítására (Chamberlain 1990).

Thomas Szasz vagy más néven Szász Tamás István –pszichiáter- több kritikát is megfogalmazott a pszichiátriai beteget ellátó rendszerrel szemben. Gondolatait, amely szerint mindenkinek joga van saját teste és szelleme felett dönteni, a jogokért harcoló mozgalmak magukévá tették (Chamberlain 1990).

A Piszichiátriát Túlélők Nemzeti Egyesülete (National Association of Psychiatric Survivors) 1985-ben alakult meg, de számos más sejtként működő szervezet létezik, akik finanszírozás nélkül egymástól függetlenül léteznek, eltérő elveket vallanak; sokan inkább a medikális modellt támogatják, néhány csoport egy-egy pszichiátriai kórkép nevét is viseli. A tanulmány szerzője – aki maga is érintett aktivista- szerint a kommunikáció hiánya a legnagyobb probléma, mert a legtöbb esetben az érintett személyek sem tudnak ezen szervezetek létezéséről (Chamberlain, 1990).

#### *4.4.3.4 Intellektuális fogyatékossgal élő emberek mozgalma*

Az intellektuális fogyatékossgal személyek csoportjainak sokkal nehezebb véleményét artikulálni, így érdekképviselőtüket szülői és szakember közösségek látták és látják el inkább szerte a világon. Ezek a mozgalmak – szülői kezdeményezések- kapcsolódtak be, más fogyatékossgai csoportok mozgalmaiba, ezen kívül saját maguk is komoly érdekképviselőti munkát végeznek. Tevékenységük hozzájárult ahhoz, hogy csökkenjen a bentlakásos otthonok száma, és helyettük közösségi támogató szolgáltatások jöjjenek létre (G. Albrecht és mtsai., 2010).

Magyarországon az ÉFOÉSZ (Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Érdekvédelmi Szövetsége) az egyik ismert érdekvédelmi szervezet, amely hivatalosan 1981-ben alakulhatott meg, habár már 10 évvel korábban elkezdte működését; először csak kisebb szülői csoportok összefogásával, majd a Vöröskereszt berkein belül (Hegedűs és mtsai., 2009).

Olaszországban az egyik első érdekképviselőti szervezetet 1958-ban alapította egy intellektuális fogyatékossgal élő gyermek édesanyja, Maria Luisa Ubershag Menogotto, Rómában. Az ANFFAS egy egész Olaszországot behálózó szervezetté alakult, amely érdekképviselőti munkát végez az intellektuális fogyatékossgal élő emberek és családjuk jogainak érvényesüléséért (Mura, 2014).

Portugáliában 1962-ben alakult meg az APPACDM Lisszabonban. Az Értelmi Fogyatékos Polgárok Szüleinek és Barátainak Portugál Szövetségét egy érintett szülő és orvos közösen alapította. Sheila Stillwell, akinek gyermeke down szindrómával élt, és Dr. Alice Mello Tavares gyermekpszichiáter közösen nyitottak egy centrumot Lisszabonban. A szervezet, ma már országos hálózat, több mint 30 autonóm taggal. Alapvető céljuk az érdekvédelem, a közösségi intézmények fenntartása és biztosítása értelmi eltérő fejlődésű k számára. A szervezet nevéhez fűződik 1972-ben Portugália első befogadó óvodájának megnyitása is („História - Associação Portuguesa de Pais e Amigos do Cidadão Deficiente Mental nasce”, 2022).

## V. Empowerment

### 5.1. A empowerment fogalma

Az empowerment fogalma a hatalom fogalmából eredeztethető. A felhatalmazás csak akkor lehetséges, ha a hatalmi pozíciók változhatnak. A hatalom az emberek vagy dolgok közötti kapcsolatok kontextusában létezik (Weber 1946 hivatkozva Page & Czuba, 1999), így a kapcsolatok változásával a hatalmi viszonyok is változhatnak. Az empowerment, mint felhatalmazás, egy változási folyamat. A kortárs hatalomkutatás a hatalom új értelmezéséhez vezetett, amelyben már megosztott hatalomról, relációs hatalomról beszélünk. Vagyis az egyén hatalmának növekedése nem jár szükségszerűen együtt mások hatalmának csökkenésével. Ha az egyének együttműködés révén egy csoportot alkotnak, az hatalmuk megerősödésével járhat együtt (Page & Czuba, 1999).

A felhatalmazás fogalmát nehéz meghatározni, egyrészt interdiszciplináris fogalom, másrészt, mert a hiányát könnyebb felismerni, mint azokat a cselekedeteket meghatározni, amelyek a folyamat részei. Egyszerűbben úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a felhatalmazás folyamatában az egyén megszerezi az irányítást saját élete felett, hogy a számára fontos ügyekért képes legyen tenni. A felhatalmazás alapvetően egy egyéni út, azonban feltételezi az egyén és közösség fundamentális kapcsolatát, mégpedig úgy, hogy az egyén változásával járul hozzá a közösség változásához, azzal, hogy a közösséghez a korábitól eltérő módon kapcsolódik (Page & Czuba, 1999).

Az empowerment egyúttal értékorientáció is, amely mentén egy közösséggel dolgozunk. Ez az értékorientáció meghatározza a stratégiákat és célokat, amelyeket megválasztunk egy közösségépítő tevékenység során. Közösségi szinten egy olyan közös cselekedetet, kezdeményezést jelent az empowerment, amely javítja az egyének életminőségét és a közösség kapcsolatait más közösségekkel, intézményekkel. Ugyanakkor a közösség felhatalmazása nem egyszerűen az egyének egyenkénti felhatalmazásának összessége (Rappaprot & Seidman, 2000).

Az empowerment a segítség folyamatában más koncepcióktól eltérően tekint a kliensre. A kliens nem segítségre szoruló személy, aki függ a szakember segítségétől, hanem inkább résztvevő, aki maga is aktív a változás folyamatában; nem csak végrehajtója, hanem a célok meghatározója is. Az egyén, közösség a tervezéstől, a végrehajtáson át az értékelés folyamatában is részt vesz. Az értékelés pedig nem az eredményekre fókuszál, hanem magára a folyamatra, ahogy az eredményeket elérték közösen (Rappaprot & Seidman, 2000).

A szakember nem kényszeríti rá akaratát a közösségre, ugyanakkor a közösség használhatja a szakember erőforrásait. Emiatt az empowerment folyamata mindig attól függ, hogy a segítő milyen közösségben van, vagyis nincs minden helyzetben alkalmazható stratégia. Ugyanakkor a közösség szükségleteire épített stratégia az egyének és csoportok kapacitásának építését célozzák, sokfélemódon, de például a képességek fejlődésével, és az önértékelés (self-evaluation) fejlődésével is (Rappaprot & Seidman, 2000).

A közösségekkel dolgozó személy - vagy saját kontextusunkban, ifjúsági munkás – szemléletében következetes; jellemezi a felelősség átruházása, sokszínűség iránti tolerancia, sokféle erőforrás felhasználásra való képesség, közösséggel való azonosulás képessége. Képes megismerni azt a kontextust, amiben a közösség létezik és elismeri annak a közösségnek az értékeit (Kelly, 1970 hivatkozva Rappaprot & Seidman, 2000).

Az empowerment folyamata az egyének szintjén lehet egy közösségbe való bevonódás, intézmények szintjén a vezetői szerepek megosztására való képesség kialakulása, egy közösségben akár mindenki számára hozzáférhető szolgáltatásokat is jelenthet (Rappaprot & Seidman, 2000).

## 5.2. Az empowerment fogalma a gyakorlatban

Solomon, aki fekete közösségekkel dolgozott a 70-es években, úgy határozta meg a fogalmat, hogy egy olyan folyamat, amiben a személy, aki egy stigmatizált közösséghez tartozik támogatást kap a fejlődéshez, képességeinek javulásához értékes társadalmi szerepek betöltésével és személyközi kapcsolatok gyakorlatában; vagyis valamilyen tevékenység során az adott személyek kapcsolatba kerülnek másokkal, aminek hatására képességeik fejlődnek, ezáltal képesek lesznek arra, hogy akaratukkal megegyezően irányítsák életüket. Átemelve a politikába ezt a fogalmat, az empowerment úgy is értelmezhető, mint egy olyan folyamat, amiben az elnyomott csoportok felismerik, hogy internalizálták az alacsony társadalmi státuszuk ideológiai igazolását, ami hozzájárul az elnyomók uralmának fenntartásához (Fanon, 1963; Friere 1970 hivatkozva McLaughlin, 2016).

A hallássérültek közösségeinek kihívásai jól megvilágítják a fogalom mibenlétét. Habár összefüggésbe hozhatók más fogyatékosági csoportokkal önálló életvitel mozgalmuk alapján, mégis leginkább az autista emberek mozgalmaihoz áll közel álláspontjuk (lsd. 4.3.3), amely az állapotot egy különálló kultúraként definiálja. Ellentétben a mozgáskorlátozott emberekkel, az akadálymentesítés hiánya és a segédeszközök hiánya a környezet hozzáférhetőségének hiányát jelenti, míg hallássérült emberek esetében nem feltétlenül, így értelmezett a kérdés. Siketnek



lenni egy olyan nyelvi kisebbséget is takar, ami a közös világunkhoz egy másik kultúrán keresztül kapcsolódik, így a siketségből való kigyógyítás – pl. implantátum- számukra népiértésként értékelhető. A siket kultúra valójában a siketek elkülönítéséből alakult ki, például az iskolai szegregáció, a jelnyelv használatának tiltása hozzájárult ehhez. Ugyanakkor ott, ahol a siketeket nem különítették el, és a siketség nem jelentkezett hátránnyként, nem is alakult ki az ellenállás, a mozgalom. A siket közösség, tehát azért küzd, hogy megváltoztassa a hatalom megoszlását a siketek és a hallók között (McLaughlin, 2016).

Jankowski (1997) szerint, "egy olyan társadalmi mozgalom, amely az ideológiát retorikává alakítja át, rendelkezik azzal a potenciállal, hogy hatalmat szerezhessen. A hatalom megszerzésének folyamata a hatalomnélküliség érzését a felhatalmazás érzésévé alakítja át" (McLaughlin, 2016, o. 42).

### 5.3. Az empowerment kritikája

Az első kritikusok elsősorban azt fogalmazták az empowerment fogalom kapcsán, hogy divatszóvá, divatfogalommá vált, amit minden folyamatra, főként segítő tevékenységekre ráhúztak a '90-es évekre. Olyan népszerűsége tett szert – főként a szociális munkában-, amit részben a '80-as évek politikai változásai, az egyenlőtlenségek kiéleződésének következményeként tekintettek egyes tudósok. Nevezetesen, hogy minden elnyomott csoport számára mást jelentett ez a fogalom, vagy legalábbis más dolgokat hangsúlyozott. Amíg a feministák számára például a saját testük fölötti kontrollhoz való jogot (pl. abortusz) jelentette, addig az LMBTQI csoportoknak a láthatósághoz való jogot. A munkásoknak pedig azt jelentette, hogy alulról szerveződve szerezzenek hatalmat (Humphries, 1996 hivatkozva McLaughlin, 2016).

Más gondolkodók szerint az empowerment nem a progresszív szociálpolitikák eszköze, hanem éppen ellenkezőleg általa maradnak fenn a társadalmi egyenlőtlenségek. A 70-es években még új fogalom nélkülözötte a hatalom természetével való kapcsolatának politikaelméleti kidolgozottságát, és a közösségek felhatalmazása helyett sokkal erősebb fókusz volt az egyének empowermentjén, ezzel azt sugallva, hogy az egyén változása a kulcsa az egyéni sors javulásának (Rees, 1996 hivatkozva McLaughlin, 2016).

Ward és Mullender (1993) szerint az empowermentnek mindenképpen kapcsolódnia kell az elnyomás fogalmával, mivel a képessé tétel meghatározás valójában leegyszerűsíti azt a folyamatot, ami a társadalmi-, politikai konstrukciókkal való szembenállás, tehát annak

felismerését, hogy az életesélyek eleve meghatározottak, és külső tényezők – hatalom- által fenntartottak (McLaughlin, 2016).

Az empowerment fogalma gyakran használt olyan kontextusokban, amikor valójában nem történik meg a felhatalmazás, mivel tényleges jogokat nem biztosít viszont általa nagyobb együttműködés az elvart, pl. amikor a szülőt védelembevételkor meghívják az esetkonferenciára. Jelenléte, véleménye nem befolyásolja a gyermekvédelmi folyamat kimenetelét, vagy amikor a pszichiátriai beteget bevonják a kezelési terve meghatározásába, de gyakran nem dönthet arról, hogy akar-e gyógyszert szedni. Ezek mind olyan látszólagos helyzetek, amelyekre van befolyása az egyéneknek, de végén mégis alárendelik magukat a hatalomnak (McLaughlin, 2016).

Mindezekből következően, ha az empowerment vagyis emancipáció a célja egy programnak, akkor az adott tevékenység elérheti célját, ha lebontja a hierarchiát a szakemberek és a résztvevők között. Ennek feltétele, hogy következmények nélkül lehessen nemet mondani.

Az emancipáció többnyire nem lehetséges mivel a hatalmat gyakorlók - áttételesen például a finanszírozáson keresztül vagy akár explicit elvárásokon keresztül - állandóan befolyásolják a kontextust, amivel a szereplőket újra meg újra hierarchikus viszonyba kényszerítik.

## VI. Pilot programok a Moonwalk projektben

### 6.1. Bevezető – kismintás kutatás eredményei

A pilot programok a szervezetek tapasztalatainak és a Moonwalk kutatás eredményeinek megfelelően alakultak. A partnerek nagy szabadsággal rendelkeztek abban, hogy pilot programot, hogyan valósítják meg. A kutatási eredmények elsősorban azt mutatták meg, hogy a partnerek által korábban is képviselt irányok validak, ***ugyanakkor rámutattak arra, hogy fokozni kell a programokban a résztvevők felelősségvállalását és a számukra kínált döntési szabadságot.***

A kutatásban a barátságok, baráti kapcsolatok alakulásának kiemelt jelentősége volt, ugyanis az az alapfeltételezésünk, hogy a baráti kapcsolatok alakulásán keresztül mérhető a családi háttér szerepe, az érdekérvényesítő képesség és tulajdonképpen a társadalmi részvétel is.

**- Milyen hatást gyakorolnak a családi kapcsolatok a fiatalok érdekérvényesítő képességre? Ezen belül a szülők autonómiatámogató vagy éppen korlátozó magatartása milyen hatást gyakorol az érdekérvényesítő képességekre?**

A válaszadó fiatalok sem a magyar, sem az olasz mintában nem érzékelték azt, hogy szüleik viselkedése korlátozná autonómiájukat. Ugyanakkor a szülők viselkedésének mindkét mintában van érzékelhető hatása a korreláció számítások alapján. A kis elemszám és a válaszok diverzitása miatt ezek azonban inkább tendenciák. A magyar és az olasz mintában is az anya viselkedésének van láthatóbb szerepe a fiatal barátságaiban megnyilvánuló autonómia törekvéseire. A két mintában eltérés van abban, hogy milyen módon. Amíg magyar NEET mintában fogyatékoságtól függetlenül van jelentősége annak, hogy a gyermek –tehát a válaszadó gyermekkorában- mennyire érzékelték úgy, hogy választási lehetőséget kap, addig az olasz NEET fogyatékos mintában nincs, csak a nem fogyatékos válaszadók esetében.

Azokban az esetekben, ahol a válaszadók úgy gondolták, hogy több választási lehetőséget kaptak anyjuktól, barátságaikban is magasabb az autonómia indexük, tehát inkább hoznak a kapcsolatban önálló döntéseket. Az olasz NEET fogyatékos fiatalok esetében nincs kapcsolat a barátságbeli autonómia és választási lehetőség között. Viszont kapcsolatot lehet felfedezni az anyjuktól kapott magyarázat (szociális helyzetekben való megfelelő viselkedés) és az autonómia index között.

A büntetéssel való fenyegetés a barátságbeli autonómia index között negatív kapcsolatot lehet felfedezni, vagyis minél jellemzőbbnek találta egy fiatal az anyjára a fenyegető magatartást, annál alacsonyabb volt a RAI indexe. A magyar mintában lévő nem fogyatékos NEET fiatalok RAI indexe és az anya fenyegető viselkedése között nincs összefüggés.

A mintákban a gyenge erősségű korreláció számítások arra utalnak, hogy lehet összefüggés az anyjuk viselkedése és az érdekérvényesítő képesség között. A Motivációs Profil Teszt által mért motivációk megerősíteni látszanak ezt. A magyar mintában például a segítségnyújtás és az anya büntudatkeltő magatartása között van összefüggés, az olasz mintában pedig a jobb teljesítményre való ösztönzés és a hatalomra való igény között van kapcsolat. Ez utóbbit, főként a fogyatékos fiataloknál; minél erősebb az ösztönzés a teljesítményre annál erősebb az igény a vezetői szerep betöltésére. Ugyanakkor nem mondható el, hogy a két mintában azonos változók között lenne a korreláció.

A hatalom, mint motiváció a profilban a következő állításokat foglalja magába:

- Szeretek egy csoport élén a csoportért tevékenykedni.
- Gyakran igyekszem azon, hogy egy csoport vezetője legyek.
- Keményen tudok dolgozni azért, hogy felfigyeljenek rám a többiek.
- Azt akarom, hogy fontosnak érezhessem magam mások szemében.

Ez a terület mindkét mintában alacsony értékeket kapott, más motivátorokhoz viszonyítva, tehát kijelenthető *a vezető szerep nem bír motiváló tényezőként*. A magyar mintában erősebb azoknak a NEET fiataloknak a „hatalom vágya”, akiknek alacsonyabb az iskolai végzettsége, az olasz NEET mintában pedig, pedig a fogyatékos személyek almintáját inkább motiválná a vezetés, mint a nem fogyatékos NEET fiatalokat.

Az autonómia index kapcsán érdemes még néhány információt megosztani, amelyek jellemzőek a mintában:

- mindkét mintában eltérés tapasztalható a fogyatékos és nem fogyatékos fiatalok között; a magyar nem fogyatékos NEET fiatalok esetében gyakoribbak az alacsonyabb értékek, míg az olasz mintában ennek fordítottja tapasztalható,
- a magyar mintában erős pozitív korreláció tapasztalható a válaszadó iskolai végzettsége és a RAI index között; a nem fogyatékos NEET almintában, az anya iskolai végzettségének van kapcsolata az autonómia indexszel, tehát minél magasabb a

válaszadó anyjának iskolai végzettség annál magasabb a válaszadó autonómia indexe, az olasz mintában a fiatal válaszadók iskolai végzettség hatását ilyen módon nem lehet mérni, mivel a válaszadók jellemzően magas iskolai végzettségűek,

- az autonómia index és annak egyes elemei között erős korreláció tapasztalható, azonban mindkét mintában eltérő módon; az olasz fiatalok esetében a külső szabályozók és RAI index között tapasztalható pozitív kapcsolat, tehát azoknak a fiataloknak alacsonyabb az autonómia indexe, akik barátáságbeli viselkedésüket inkább külső elvárásoknak (jutalmak, szabályok) feleltetik meg. A magyar fiataloknál az identifikált szabályozók esetében van összefüggés; azoknak a fiataloknak magasabb az autonómiája, akiknél a külső szabályok belsővé váltak, tehát egy kialakított saját értékrend alapján hozzák meg döntéseiket.

**- Ha a fogyatékos fiataloknak gyengébb az érdekérvényesítő képessége, mely területek szorulnak támogatásra?**

A profil alapján – a magyar és olasz mintában- négy olyan terület van, amely az érdekérvényesítés befolyásolja:

- a törődés, tehát a segítségnyújtás másoknak, mint motiváció;
- a vezetés és az arra való vágy, amely ebben az esetben a hatalom szóval jelzett;
- a versengés,
- az együttműködés, amelyet a motivációs profil társas függésként jelöl, pl. ilyen állításokkal: „A barátaimmal végzett közös munka növeli a teljesítményemet”.

*A profil alapján a válaszadó fiatalok esetében a vezetés és a versengés az két terület, amelyben támogatást igényelnének, tehát az asszertív viselkedési formák támogatását lehet célként megfogalmazni.*

Erre utalnak a fogyatékosággal élő válaszadóknál gyakrabban megjelenő elkerülő konfliktuskezelési magatartásformák, a gyakoribb segítségkérés a konfliktuskezelés során, a gyakrabban jelenlevő iskolai zaklatásban való áldozattá válás, ami inkább a magyar mintában szembetűnő jelenség.

A fókuszcsoportos vizsgálatok alapján kitűnik, hogy a válaszadók egyrészt elégedetlenek a fogyatékos emberek érdekérvényesítő képességével, tehát a csoportos érdekérvényesítési formákkal, úgy vélik, hogy emiatt szükséges az, hogy mindenki egyénileg lépjen fel az érkei



védelmében. A szakértők közül többen úgy vélik, hogy problematikus az, hogy a fogyatékos emberek nem fejezik ki, vagy nem megfelelően fejezik ki a szükségleteiket, ezért munkavállalásnál hátrányos helyzetbe kerülnek. Ennél valójában sokkal komplexebb problémáról van szó, *amely az összes fókuszcsoportban megjelenik* attól függetlenül, hogy mely országban vették fel őket:

A fogyatékos fiatalok véleménye saját érdekérvényesítő képességükről változó, a vizsgálatból úgy tűnik, hogy ha a személyiség felől közelítjük meg a kérdést, akkor a kognitív akadályok, a nem egyértelmű szociális helyzetek okozzák a legnagyobb problémát. Azonban lényegesen több az olyan jellegű hozzászólás a fogyatékos fiatalok és a szakértők részéről is, amely a társadalom működéséből eredezteti az érdekérvényesítés nehézségeit.

Ezek közé sorolhatjuk a következőket:

- informálatlanság, tudatlanság: Az emberek gyakran úgy akarnak segítséget nyújtani a fogyatékos személynek, hogy nem veszik figyelembe annak szükségleteit; fel sem merül, hogy meg kellene kérdezni őket, ebből következően az egyenlő félként való kezelés, az **egyenrangúság** kezdetektől hiányzik.

- közöny: Az emberek gyakran képesek érzékelni a fogyatékos személy szükségleteit vagy konkrét jelzést is kapnak arról, azonban nem gondolják úgy, hogy dolguk van ezzel, nem tartják szem előtt ezeket a szükségleteket. Ahogy az egyik résztvevő mondja – „**nem vagyunk a köztudatban**”. Ez megint csak az **egyenrangúság** hiányát mutatja.

- sajnálat: Az emberek gyakran a fogyatékos állapotot rosszul mérik fel, ezért szükségtelen helyzetekben, szükségtelen módon kínálnak segítséget, ami megint csak az **egyenrangú félként való kezelés** hiányát feltételezi.

- akadálymentesség hiánya: Napjainkban gyakran nem csak arról van szó, hogy egy épület, eszköz akadálymentes-e, hanem gyakran arról, hogy hozzáférhető-e. Az intézmények „kipipálják” a törvényi feltételeket, azonban nem foglalkoznak azzal, hogy a hétköznapi életben azok használatát mennyire teszik lehetővé, elérhetővé; ez szintén az **egyenrangúság** hiányára hívja fel a figyelmet.

- gazdasági, anyagi szempontok erősebb érvényesülése a szolidaritással szemben: Ha a foglalkoztató járulékos költségei magasabbak fogyatékos személy esetén, akkor nem fogja felvenni a fogyatékos személyt. Ha az állam nem biztosít anyagi támogatásokat segédeszközökhöz, akadálymentesítésre, amelyben szemléletformálás is benne van, akkor a

fogyatékos emberek kiszorulnak az oktatásból, és a munkaerőpiacról is. Mivel az állam számára nem magától értetődő a fogyatékos emberek szükségleteinek megfelelő támogatása, ezért ismételten az **egyenrangúság** hiányáról beszélünk. Az akadálymentes környezet, parkoló helyek biztosítása, a segédeszközök támogatása, az előítéletes gondolkodás felszámolása nem luxus, hanem feltétele az egyenlő részvételnek.

*Az előítéletek ellen a jelenléttel, az egyenrangú, természetes módon történő részvétellel lehet a leginkább tenni a válaszadók szerint.*

Az olasz fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatokban megjelenik, még a széles körű, nagy múltra visszatekintő oktatási integráció ellenére is, hogy a törvényi feltételek biztosítása nem elegendő az egyenlő hozzáféréshez, amíg a társadalom szemlélete nem változik. Az olasz fiatalok is egyetértenek abban, hogy a munkavállalási nehézségeik a nagyobb állami felelősségvállalás hiányából is adódnak, mivel a gazdasági berendezkedés nem kedvez a szolidaritásnak.

A portugál fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatokban is erőteljesen megjelenik, hogy a társadalom kirekesztő a fogyatékos emberekkel szemben; a válaszadó fogyatékos emberek és a szakértők is úgy gondolták, hogy a fogyatékos emberek Portugáliában azt érzik, hogy nem képezik részét a társadalomnak, sőt még a jogaik gyakorlására sem érzik magukat érdemesnek. Ezért az emberek informálásában, tudatosabb hozzáállásában a fogyatékos embereknek aktívan kellene szerepet vállalniuk. A fókuszcsoporthoz tartozó résztvevői egyértelműen kinyilvánítják az egyenrangú félként való kezelés hiányát, sőt még az érdekérvényesítés kezdeményezése esetén is megszokták, hogy mások tesznek értük helyettük. Úgy vélik, hogy nincsenek arra szocializálva, oktatva, hogy kiálljanak magukért.

A magyar és a portugál fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatokban felszínre kerül az, hogy *a fogyatékos embernek elsők között a családjával szemben kell érdekeit érvényesíteni*, mert anélkül, nem lehetséges az önállósodás, önálló életvitel.

**- Milyen hatással van az érdekérvényesítő képességeket befolyásoló motivációk alakulása a baráti kapcsolatok alakulására, és ezzel közvetve a közösségben való részvételre?**

Mind a magyar, mind az olasz mintában a fogyatékos fiatalok esetében negatív korreláció van a versengés és a RAI index (autonómia index a barátságban) között, tehát minél erősebb motivátor valakinél a versengés, annál alacsonyabb az autonómia indexe. A versengés az olasz fiataloknál a belső motivációkkal negatívan korrelál, tehát minél inkább jelent motivációt a versengés, annál kevésbé tartja fenn belső késztetések miatt az adott baráti kapcsolatát a

válaszadó; azonban nem tömeges jelenségről van szó, éppen ellenkezőleg, a fogyatékos fiatalok nagyobb aránya erős belső késztetést érez az adott barátság fenntartására.

A nem fogyatékos NEET almintában ennek nincs, vagy kisebb a jelentősége.

A versengés, vezetés, törődés, társas függés és a barátok száma között nincs összefüggés a mintákban.

Így a részvétel esetén arra tudunk hagyatkozni, amit a fókuszcsoport résztvevői elmondanak, mely *szerint akadálymentes, egyenlő hozzáférést biztosító környezetben, természetes módon megvalósuló találkozások befolyásolnák a részvételt*, tehát elsősorban ezek hiányának lehet negatív hatása.

Fontos megjegyeznünk, hogy az akadálymentes környezet nem csak a kerekesszékes, mozgáskorlátozott emberek számára akadálymentes környezetet jelent; minden fogyatékos embernek szempont, hogy a környezet a szükségleteinek megfelelően legyen kialakítva. Autista emberek esetében fontos lehet az egyéni szükségletekhez igazított vizuális megsegítés és megfelelően strukturált, átlátható környezet; értelmi fogyatékos emberek esetében a könnyen érthető kommunikáció alkalmazása, stb.

**- Vajon a nagyobb fokú oktatási integráció hozzájárul-e fogyatékos fiatalok autonómiájának növekedéséhez?**

Az olasz minta esetében megállapítható, hogy a barátságbeli autonómia indexre nincs hatással az, hogy a válaszadók mindegyike (N=65) integrált oktatásban vett részt, nincs befolyással sem saját, sem szüleik iskolai végzettsége. Az olasz minta NEET fiataljai döntően diplomások.

A magyar NEET mintában 6 fő gondolta úgy, hogy minden osztálytársa fogyatékossgal élő személy volt, tehát gyógypedagógiai iskolába jártak; esetükben megállapítható, hogy az autonómia index változóan alakul, lehet magas és alacsony is.

A magyar mintában döntően az iskolai végzettség és autonómia index között van korrelációs kapcsolat, ahogy azt korábban jeleztük. Nem fogyatékos NEET fiatalok esetén az anya iskolai végzettsége és az autonómia index alakulása között van összefüggés.

*Mindkét mintában alacsonyabb az autonómia indexe a pszichoszociális fogyatékossgal érintett fiataloknak, és az értelmi fogyatékossgal élő fiataloknak, a mintában szereplő kis létszámuk ellenére, ez az állítás, a szakirodalmi adatok alapján érvényesnek tűnik.*

A jelenség okára a vizsgálatunkból nem tudunk pontosan következtetni, tehát nem lehet azt kijelenteni, hogy az állapot determinálja az autonómiát. A szakirodalmi feltárás, az önálló életvitel mozgalmak esetében viszont ismerteti az olvasókkal az elnyomás különböző formáit a történelem során.

A fogyatékoság összetett jelenség, több mint maga az állapot; ahogy fentebb látszik a kapcsolatokban, társadalomban megélt egyenrangúság hiánya sérti az autonóm döntéshozatalt, amelynek lenyomata megjelenhet a közvetlen baráti kapcsolatokban.

Ez alapján kijelenthető a mintánkra nézve, hogy az oktatás formája valószínűleg nem befolyásolja jelentősen az autonóm döntéshozatalt, a fogyatékosággal járó különböző akadályok és az alacsony iskolai végzettség viszont igen.

A vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy habár a fiatalok nem érzékelték, hogy szüleik autonómia törekvéseiket korlátozzák, az olasz mintában az autonómia index és a külső szabályozók között erős kapcsolat van. A megfelelési vágy, kézzelfogható jutalmak, szabályok erősen befolyásolják őket, minél magasabb a külső szabályozók hatása a cselekedetekre annál alacsonyabb az autonómia index. A vizsgálatban résztvevő fiatalok vélhetően barátságaik egy részét azért tartják fenn, mert nem akarnak csalódást okozni, ami az asszertív önértékelés hiányára utal.

A konfliktuskezelési szokások, a konfliktusok során a nagyobb arányú segítségkérés másoktól, a vezető szerep betöltésére való alacsony motiváció, a gyakrabban előforduló áldozattá válás, mindkét mintára jellemző és abba az irányba mutatnak, hogy *az asszertivitás erősítése* lehet a célja egy fejlesztő munkának.

Az önértékelést valószínűleg negatívan befolyásolja a társadalmi részvétel során megélt egyenlőtlenség élménye is, ami alaptapasztalat, függetlenül attól, hogy az oktatási integrációnak milyen a mértéke az adott országban. A hétköznapi tapasztalt tudatlan és tiszteletlen hozzáállás a nem fogyatékos emberek részéről megnehezíti a társadalmi részvételt, amely kicsúcsosodik a munkavállalási nehézségekben. A fogyatékos fiatalok munkanélküliségét úgy tűnik, hogy a magasabb végzettség sem feltétlenül tudja kompenzálni, a fókuszcsoporthoz tartozók szerint a társadalom, diszkrimináló, elutasító magatartásának következménye a fogyatékos emberek munkanélkülisége.

## 6.2. Pilotok

### Portugál kísérleti program

"Amikor látlak, erősnek érzem magam, mintha bármire képes lennék. Hogy még én is érek valamit." A japán animációs sorozatból származó mondatot André Vitorino - a "Moonwalk" pilotban részt vevő fogyatékossgal élő fiatalok egyike - olvasta fel a projekt eredményeinek bemutatásakor.



Az idézet összefoglalja azt a növekedést

és személyes kapcsolatot, amelyet a fiatalok a projekt során megtapasztalhattak, és amely meghatározó volt abban, hogy mindenki pozitív mérleget vonjon a részvételéről.

A kiválasztott portugál résztvevők mindegyike különböző projektek keretében kapcsolódott be korábban az APCC-be. A csoportban 10 fogyatékossgal élő 18-35 év közötti fiatal vett részt, ennek ellenére csoport nagyon heterogén volt a résztvevő végzettsége és fogyatékossga tekintetében.

10 mozgáskorlátozott személy, akik eltérő mértékben igényelnek személyi asszisztenciát a mindennapi élet egyes tevékenységeinek elvégzéséhez. A résztvevők egyike tanulásban akadályozott személy, míg öten felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, egyikük doktori tanulmányokat folytat. Öten már befejezték a tanulmányukat, de heten még mindig családjukkal élnek. A fiatalok közül csak négyen élnek családjuktól külön, közülük ketten a CAVI - Független Életvitelt Támogató Központ támogatásával.

A Moonwalk kísérleti tréningek az első fókuszcsoportokból származó kulcsfontosságú témákra épültek, amelyekben olyan témákról volt szó, mint a fogyatékossga fogalmának történelmi fejlődése, szociális kérdések, oktatás, hozzáférhetőség, technikai segédeszközök, képzés, foglalkoztathatóság, önálló életvitel, kommunikáció, művészet és kultúra, amelyek relevánsnak bizonyultak a projekt keretében kidolgozott, empowermentról szóló módszertan meghatározása szempontjából.

A tanulás túlnyomórészt személyes és belső folyamat volt, amely az egyes személyek különböző kontextusain és környezetén alapult, és megpróbálta a foglalkozásokat – amelyek

részben online és részben személyesen valósultak meg – arra felépíteni, hogy a fogyatékossgal élő személy a társadalomban való aktív részvétel elősegítője és az emberi jogok érvényesülésének úttörője.

Az ebben az összefüggésben végzett munka lehetővé tette számukra, hogy azonosítsák és megértsék azokat a problémákat, gyakorlatokat és egyéni stratégiákat, amelyeket a fiatalok használnak autonómiájuk és részvételük előmozdítása érdekében a különböző életkörülmények között.

A fogyatékossgal állapotának valódi szakértői maguk a fogyatékossgal élő emberek. A programból megfogalmazható egyik tanulság, hogy csak az érintett emberek rendelkeznek közvetlen tapasztalatokkal a társadalomban megélt problémákról (akadályok, diszkrimináció, esélyegyenlőség hiánya), és ezért ők a legkompetensebbek arra, hogy képzési folyamatok és tapasztalatok révén megtalálják a lehetséges megoldásokat. Ez a tudatosság teszi lehetővé, hogy a fogyatékos emberek saját közösségük alakításában aktívan részt vegyenek.

Végezetül a fogyatékossgal élő fiatalok gazdasági szerepvállalása döntő fontosságú státuszuk emelésében, amihez valamennyi érdekelt fél - a kormányzat, a közösség tagjai, a munkaerőpiac és maguk a fogyatékossgal élő fiatalok - bevonására és részvételére szükség van. Az intézményi programoknak foglalkozniuk kell a nyilvánosság szemlélet formálásával, a fogyatékossgal kapcsolatos kérdésekkel és a fogyatékos emberek jogainak érvényesülésével kapcsolatban.

### **Olasz kísérleti program**

A kísérleti projekt tizenkét ülésből állt, melyben 8 fő 23 és 30 év közötti intellektuális fogyatékossgal, pszichoszociális fogyatékossgal és/vagy mozgáskorlátozottsággal élő résztvevők vettek részt, akiket az Associazione Uniamoci Onlus az általa működtetett közösségi tér igénybevevői közül választott ki. A kísérleti program egy olyan



személyiségfejlesztési program, amely a szociális készségek coachingjának módszertanát ötvözi a tapasztalati, kooperatív és aktív tanulásból álló ifjúsági munka tipikus módszertanával.



A fiatal résztvevők aktív részvételükkel irányították a tanulási folyamatot (brainstorming, szerepcserék, értékelő megbeszélések. A kísérleti projektet a fiatalokkal közösen tervezték, hajtották végre és értékelték, és teljes mértékben a nem formális tanuláson alapul. A szociális készségeket nem lehet tanítani, inkább csak helyesen megjeleníteni és megtapasztalni lehet őket a cselekvés általi tanulás folyamatában. A tevékenységeket a könnyen olvasható és érthető nyelv használata segítette. A könnyen érthető kommunikáció egy olyan módszer, amely a tartalmat, a nyelvet, a bemutatót és a képeket olyan célcsoportokhoz igazítja, amely nehezen tudja olvasni és megérteni az információkat.

Az első foglalkozás megismertette a résztvevőket a szociális készségek képzésének koncepciójával és az ún. jelvények rendszerével, amely a tanult kompetenciák alkalmazására motiválta őket.



A következő foglalkozások a következő alapvető szociális készségek megtapasztalására irányultak: bemutatkozni másoknak, részt venni egy beszélgetésben, kérdéseket feltenni, segítséget kérni, megköszönni, meghallgatni, segítséget felajánlani, elvégezni egy feladatot, figyelmen kívül hagyni a zavaró tényezőket, bókot mondani és elfogadni, jutalmazni magunkat, megérteni a saját és mások érzelmeit, empátikusnak lenni, megbirkózni az érzelmekkel, konfliktuskezelés, elutasítást elfogadni vagy elutasítani valakit, sérelmet megfogalmazni/megoldani, következményt elfogadni, bocsánatot kérni, ellenállni a mások dolgainak elvétele iránti vágyak, döntésképeség, célokat kitűzése.

Minden egyes foglalkozás (ahol 2-4 készség került feltárássra) a következőképpen épült fel:

- Energizer

- Kezdőkör: Megosztás, amelynek során foglalkoznak az előző ülés végén a résztvevőknek adott csoporton kívüli feladattal, és visszajelzést kérnek a résztvevőktől ezzel kapcsolatban, végül pedig jelvényeket adnak át a használt képességekért.

- Egy vagy két csoportos gyakorlat (versengő és kooperatív játékok), hogy a résztvevők szórakoztató módon megtapasztalhassanak egy adott alapvető szociális készséget - minden egyes készség esetében.
- Megbeszélés: A tevékenység folyamatának megbeszélésére és a felfedezett konkrét képességek megvitatására.
- Készségfejlesztés, hogy mindannyian együtt felsoroljuk – közösen gondolkodunk- az adott szociális készség helyes alkalmazásának lépésein.
- Szerepjátékok a résztvevőknek a szociális készség helyes használatára való rávezetése érdekében.

- Feladat: a résztvevőknek a mindennapi életükben kell alkalmazniuk a foglalkozás tanulási eredményeit.

- Értékelő csoportos gyakorlat

A résztvevők szerették az energizáló játékokat, ezek megnyugtatták a résztvevőket, és még a vonakodóbbakat is aktív részvételére ösztönözte.



Néhány példa a csoportos gyakorlatokra, amelyeket arra való, hogy a résztvevők megtapasztalhassák a konkrét készségeket:

- A köszönetről: a következő napi tevékenységek során (nem a kísérleti, hanem a nappali központ szokásos tevékenységei) a résztvevőknek el kellett érniük valamilyen célt: minden egyes "igen, kérem" és "nem, köszönöm" (érvényes okból mondott) "igen" és "nem, köszönöm" 1 pontot adott; a győztes a köszönés képességéért járó jelvényt és egy kis díjat kapott. Ez volt a legnépszerűbb gyakorlat!
- Arról, hogy jutalmazzuk magunkat: Plakát készítése egy olyan tevékenységek listájával, amelyeket az ember akkor tehet, ha elégedett önmagával.
- Az érzelmek felfedezéséről, szabályozásáról és megértéséről: játék, amelyben arckifejezéseket kellett leírni az érzelem megnevezése nélkül, vagy egy totemtárgy, például a dühdoboz elkészítése.

- Célok kitűzéséről: A résztvevőket arra kértük, hogy gondolják végig, mi lenne a legjobb scenárió az életükben egy év múlva - mindegyiküknek nagy elvárásai voltak a jövővel kapcsolatban, de amikor konkrét célok kitűzésére kértük őket, kisebb célok merültek fel a jövőbeli tevékenységekre, pl. megtanulni kávéat főzni, főzni vagy fejleszteni a számítógépes ismereteket.

A foglalkozások készségfejlesztési szakasza során néhány nehézséggel kellett szembenézni. A résztvevők kognitív profilja megkövetelte, hogy a szokásostól eltérő módon kapcsolódjanak be bizonyos folyamatokba, például nehézséget okozott számukra ötletelni egy az adott készség helyes alkalmazásához szükséges



lépésekről, ezért e folyamat megkönnyítése érdekében a résztvevők között szétosztottunk néhány nyomtatott képet a lépésekről, és megkértük őket, hogy rendezzék azokat sorba elképzeléseik szerint.

A szerepjátékok alapvető fontosságúak voltak a tanulási folyamatban: játékosabbá tették a légkört, ugyanakkor segítettek megérteni és konkrétabbá tenni a helyzeteket a résztvevők számára. A program nagyon jó értékelést kapott mind a résztvevők részéről a tetszés, mind a facilitátorok részéről a hatékonyság szempontjából: a résztvevők valóban fejlesztették készségeiket, és azt tervezték, hogy a program struktúráját arra is felhasználják, hogy mélyebben összpontosítsanak bizonyos érzelmekre vagy különböző készségekre.

### **Magyar kísérleti program**

Szervezetünk a COVID-19 járvány miatt a pilotot a tervezetthez képest eltérő módon valósította meg. A szervezetünkkel kapcsolatban álló fiatalok egyéni mentorálásban vettek részt, emellett egyénileg vagy kiscsoportos formában kerültek bevonásra különböző ifjúsági programokba, ahol integrált nemzetközi csoportokban állták meg helyüket. Az egyéni mentorálás folyamatában megismertük a fiatalok életkörülményeit, családi hátterét, azokat a képességeket, és tényezőket, amelyek segítették a különböző csoportokban való részvételüket, ezen keresztül társadalmi részvételüket.

## **A mentorálás folyamata**

A folyamat elején van egy feltáró beszélgetés, ezt követően egy ismerkedő-bizalomépítő szakasz, majd a célok közös megfogalmazása, végül annak lépésekre bontott elérése, közben alkalomszerűen értékelő, reflektív beszélgetések is megvalósulnak. Úgy tűnhet, hogy ezek a lépések élesen elkülönülnek egymástól, valójában nem lehet közöttük éles határvonalat húzni. Ebben a folyamatban a bevont öt fiatal egy évig vett részt, amelynek végeredménye, hogy valamilyen nemzetközi ifjúsági programba kerültek bevonásra, amely illeszkedett érdeklődési körükhöz, angol nyelvi képességeikhez. Ezekben a programokban a csoportfolyamatot alakítottuk a lehető legnagyobb mértékben a sajátos nevelési igényű fiatalok igényeihez. A következő fejezetben – az egyéni mentorálás okán- esettanulmányokkal mutatjuk be az empowerment folyamatát. Ahogy látni fogjuk az esetleírásokból, sok esetben olyan komplex szükségletekről beszélünk, amelynek minden szeletére az ifjúsági munka eszközével lehetetlen reagálni.

A bizalmat a mentor a keretek meghatározásával, az igények tisztázásával (mindkét oldalról) alakítja ki, amit írásos szerződésbe foglal. Írásos tájékoztató anyagot készít és ad át a fiatalnak és a szülőnek is. A szülővel a mentor együttműködik, azonban bizalmasan kezeli a fiattól kapott információkat, ezt a bizalmas kapcsolatot a keretek meghatározása során rögzíti a mentor és a fiatal. A mentor a szociális munka etikai kódexe szerint jár el a mentori kapcsolat során, így a folyamatban kizárólag a fiatal érdekét tartja szem előtt, a folyamat során a mentor biztonságos teret alakított ki.

A mentori kapcsolat során az ígért találkozókön a mentor felkészülten jelent meg, a nemzetközi programok során rendelkezésre állt. A támogató beszélgetések során alkalmazta az aktív hallgatás technikáját, mely a bizalom elmélyítése irányába hatott. A folyamat során igyekezett rugalmasságot mutatni, ugyanakkor az előzetesen lefektetett kereteket maradéktalanul tartani.

Vegyes csoportokban – integrált környezetben – és fogyatékosággal élő fiatalok mentorálása esetén fontos a hozzáférhetőség biztosítása, azonban talán még ennél is fontosabb a problémamegoldó és befogadó szemlélet. Fontos, hogy a kerekesszékes fiatalnak rendelkezésére álljon akadálymentes környezet, ahol társaihoz mérten azonos szinten, méltóságát megőrizve részt tud venni az adott tevékenységben. Ennél is fontosabb azonban a törekvés, hogy a részvételt lehetővé tegyünk, abban az esetben is, ha az akadálymentes környezet nem oldható meg száz százalékosan. Optimális esetben egy hallássérült résztvevőnek a neki megfelelő kommunikációs támogatást tudjuk adni: csoportmunka során az elhangzottak

vizuális megjelenítését, jel vagy írótolmácsolást. Elképzelhető, hogy ezek nem állnak rendelkezésre – még mindig jobb döntés, ha biztosítjuk a részvételt áthidaló megoldások használatával (például technikai eszközök, ingyenesen hozzáférhető appok segítségével), mint megtagadni a lehetőséget a részvételre. Jobb döntés nem optimális környezetbe bevonni egy autista fiataalt és megtenni, amit meg tudunk tenni a környezet javítása érdekében, mint nem bevonni a fiataalt arra hivatkozva, hogy nem áll rendelkezésre szaktudás vagy erőforrás a fiatal bevonására.

Rendkívüli eseteket kivéve a jelenlét integrált csoportokban minden esetben javára szolgál mind a fogyatékossgal élő fiatal, mind a csoport többi tagjára nézve, a legfontosabb lépés a bizalom kialakításához tehát: a lehetőség megadása.

### 6.3. Esettanulmányok

#### **Fiú (13 éves) – Asperger szindróma**

##### Háttérinformációk

A fiú (nevezzük Maelnek) szüleivel és testvérével él egy kisebb vidéki családi házban. Életkora miatt a fiú édesanyjával is több alkalommal folytattunk beszélgetést.

Az autizmust hat éve diagnosztizálták, ami esetében PDA-val is együtt jár. Először „problémákat” óvodában észleltek a pedagógusok, ezt jelezték a szülőnek, de alapvetően nem értékelték túlságosan eltérőnek más gyerektől. Első osztályban az iskola volt, aki komolyabb panaszokat fogalmazott meg, amit jeleztek az anya felé. Az anya véleménye szerint nem tudták kezelni Maelt. Véleményük szerint nem működött együtt, nehezen illeszkedett be a közösségbe, figyelme szétszórt volt. Az iskolában fejlesztő pedagógus foglalkozott vele, azonban tanulási vizsgáló bizottságot és egyéb kivizsgálást követően, mindent megtettek azért, hogy eltávolítsák az általános iskolából. Először magántanuló lett, majd az anya, bizonytalannak érezve magát a pedagógusi szerepkörben, elkezdett iskolát keresni számára, ami nehéz feladatnak bizonyult. Egy helyi autizmusra specializált iskolába folytatta tanulmányait, ahol kiemelkedő képességei miatt ismét csak magántanulói státuszban tanulhatott. 2017 őszétől egy kislétszámú kistelepülési általános iskolában tanul, integrációban mivel a szülők nem akarják, hogy Mael szegregált oktatásban, magántanulói státuszban legyen. Ez az iskola azonban a szülők elmondása szerint nincs felkészülve fiú fogadására, a tanítóval oponnál, a közösségben gyakran szóváltásba kerül és verekszik. Szigorú



keretek között végzi csak el a feladatot, többször feláll, engedélyt nem kér, vagy egyszerűen kijelenti, hogy nem végzi el a feladatot. Csoportmunkába nehezen beilleszthető, mivel figyelme mindenféle zajra könnyen terelődik, elmélyedni feladatokban nehezen tud, mások gondolataihoz kapcsolódni nehezen tud.

Pozitívum azonban, hogy megfelelő alkuval és az időkeretek pontos kijelölésével motiválható, illetve jutalmazással valamilyen mértékben ösztönözhető. Világos keretek ellenére, alku folyamatként mindenre, amit feladatként értékel és gyakran teszteli, hogy a mentor, mit szól ehhez. Az egyeztetés, majd azt követően az egyezés betartása gyakran nem működik, mert a megállapodásokat, röviddel a megkötés után kikapukkal próbálja felrúgni, ebből pedig folyamatos alkudozás van. Mael – a beszélgetések alapján- érti, hogy mások mit várnak tőle, de ha ez nem esik egybe az érdekeivel, saját véleménye szerint, akkor kibújik a kötelékekből.

#### Mentori folyamat és annak lépései, egyezés

Mael ifjúsági csereprogramba került bevonásra, melyet a kisváros melletti erdőben található táborban szerveztünk. A csereprogramon a magyar csoport volt a legfiatalabb, a csoport többi tagját Mael ismerte. A bevonás során első lépésben fontos szempont volt, hogy a magyar csoport többi tagja elfogadja jelenlétét, kialakuljon a megfelelő csoportkohézió és a lehető legkisebb mértékben terhelje a csoport tagjait belső feszültség az egyébként is stresszes, nemzetközi környezetben. Mael bevonása a nemzetközi csereprogramba része volt egy hosszú távú fejlesztési tervnek, aminek keretében az egyesületünk közösségi terében heti rendszerességgel foglalkozásokon vett részt, kapcsolatot épített ki ESC önkénteseinkkel, így az interkulturális és idegennyelvi környezet segítette felkészülését.

A csereprogramot megelőzően személyes beszélgetés keretében rögzítettük a kereteket, a csereprogram témáját, ritmusát, a Mael felé támasztott elvárásokat: együttműködés a csoporttal, részvétel a szervezett foglalkozásokon és a reflektálást segítő csoportokon, igyekezett megfelelni, betartani a szabályokat. Mael nagyon motivált volt, számára az első lehetőség volt, hogy bentlakásos, idegen nyelvi környezetben töltsön el egy hetet fiatalokkal, távol a szülőktől. A felkészülés része volt a csoportos felkészítő alkalom, ahol a magyar csoport többi tagjával közösen Mael megismerte a nemzetközi program részleteit, a helyszínt, a napi program ritmusát, a várható helyzeteket, gyakorlatokat. A 2 órás foglalkozás során a csoportvezető beszélgetést moderált a kulturális különbségekről, a várható kihívásokról. Az



alkalom során a csoport tagjai feltehették a kérdéseiket, valamint jutott idő a csoport által vállalt feladatok megbeszélésére is. Mivel a csoport tagjai 18 év alattiak voltak, a szülők is bevonásra kerültek, a csoportvezető megfelelő tájékoztatást nyújtott.

A program során Maelt a szülők hozták a csereprogram helyszínére, a külföldi csoportok érkezése előtt, így alkalma volt a helyszín körbejárására nyugodt körülmények között. Figyelembe véve a résztvevő igényeit, a többi fiattól eltérően egy kisebb, csendesebb szobában került elhelyezésre, egy magyar csoporttársával osztotta meg a szobát. A szoba a csoportvezető mellett volt, így közel volt a segítség szükség esetén. Mael a magyar csoportba jól beilleszkedett, szobatársával megtalálta a közös hangot, elsősorban közös érdeklődés mentén (digitális játékok és digitális tartalmak terén) – így a pihenőidőt stresszmentesen, külső nyomás nélkül tölthette. Szobatársa elfogadta Mael természetét, az együttműködésük bár nem volt konfliktusmentes, ezeket a csoportvezető a keretek kijelölésével sikeresen tudta kezelni. Az elhelyezés a csereprogram során faházakban történt, ahol 5-10 fős közösségeknek közösen kellett megoldaniuk a házak rendben tartását és az együttélést. Mael faházában ezt egy „házgyűlés” és szabályalkotás könnyítette meg, amely a ház tisztán tartása mellett kitért a mosdóhasználatra, a személyes higiénéjára is.

A foglalkozásokba Mael sikeresen kapcsolódott be, idegen-nyelv tudását fejlesztette, hasznosította a program során. A csereprogram résztvevői és csoportvezetői előtt ismert volt Mael diagnózisa, valamint szükségletei, a csoport tagjai megfelelő érzékenységet mutattak, valamint toleranciát is Mael gyakran komfortzónán kívüli közeledésére. Előfordult, hogy a mosdóba tartó résztvevőket az ajtó mögé állva ijesztgette, valamint barátkozásképp „kokikat” osztogatott a résztvevőknek – itt egyrészt a résztvevők is érzékenyültek, ismereteket szereztek autizmus kapcsán, de Mael is visszajelzéseket kapott arról, hogy mi elfogadható, és mi nem; így saját szociális kompetenciái is fejlődtek a program során.

Mael részvétele a csoportvezető folyamatos figyelmét és támogatását igényelte, mivel a kereteken igyekezett tágítani. Motivációja elsősorban a többi résztvevővel való ismerkedés, barátkozás, élménymegosztás volt, a kötött foglalkozások kevésbé motiválták, figyelmét nem kötötték le, így szükséges volt motiválása, helyzetben tartása. A csoportvezető ezeket az igényeket a keretek ismétlésével, jutalmazás kilátásba helyezésével érte el, egy alkalommal azonban szükséges volt a szülők bevonása is, mivel az adott napon egyáltalán nem volt

hajlandó a részvételre, így döntenie kellett a családnak, folytatja-e Mael a programot; végül ezen a problémán sikerült átlendülni és sikeresen részt venni a program végéig.

### Eredmények és reflexió

A csereprogram eredményeként Mael magabiztosságra tett szert idegen nyelvi környezetben, szociális kompetenciái fejlődtek, kapcsolatokat épített ki a külföldről érkező résztvevőkkel. A csereprogramot követően Mael egyre többször vállalta fel fordító szerepét az egyesület által működtetett közösségi térben külföldi önkéntesek és angolul nem beszélő helyi fiatalok között, mely a közösségen belül Mael szerepét felértékelte. A mentori folyamat vélhetően segítette a fiataalt a beilleszkedésben kortárs közösségeibe.

Eredményként tekintünk a csoport többi tagjának tanulási folyamatára is; az együtt töltött idő alatt a részt vevő fiatalok ismereteket szereztek az autizmusról, stratégiákat alakíthattak ki konfliktuskezelésre, elfogadó és befogadó attitűdöt alakítottak ki.

Mael az egy éves folyamat során heti rendszerességgel megjelent a közösségi térben, kapcsolatot épített ki kortársaival, mentorával, valamint a közösségi térben szolgálatukat teljesítő ESC önkéntesekkel az ifjúsági csereprogramot követően is. A közösségi térben részt vett változatos tematikájú foglalkozásokon, szabadidejét biztonságos és befogadó környezetben töltötte. A folyamat során visszatérő elem volt a reflexió, segítő beszélgetés csoportosan és egyéni szinten is, melyeket a mentor keretezte segítő kérdésekkel.

### **Lány (16 éves) – ADHD, diszgráfia, diszlexia, diszkalkulia**

#### Háttérinformációk

A lány (nevezzük Briginek) édesanyjával és autista bátyjával élt albérletben egy kisvárosban. Édesanyja epilepsziás. Szoros kapcsolatot ápolnak. A fiú egy családi vita kapcsán a lányt bántalmazta, ezt követően az apjához költözött. Az első beszélgetés során kiderül, hogy a fiú gyakran bántalmazta húgát, amit legtöbbször tehetetlenül viseltek. A család Brigi két éves kora óta él albérletben, az anya csak addig tudott munkát vállalni, amíg a fiútestvér pesten bentlakásos különnevelő iskolában volt, utána epilepsziája is felerősödött. Anyagi és érzelmi támogatást az anya szüleitől kapnak, azonban Brigi úgy gondolja, hogy a nagypapa nem fogadja el. A lány elmondása szerint gyakran becsméreli őt, megjegyzéseket tesz rá. Brigi szülei elváltak. Brigi anyjának elmondása szerint a férfi nem tudta kezelni, hogy fia „sérült”, emellett

nagy összegű hitelek is vettek fel, amelyeket nem tudtak egy fizetésből fizetni, így az anyának már a legkisebb gyerek egy éves korában vissza kellett mennie a dolgozni. Mivel sokat dolgozott és szabadidejében a gyerekeivel volt, így nem maradt elég ideje a párkapcsolatra. A férfi ebben a helyzetben több viszonyt is fenntartott más nőkkel. A válást követően az adósságok jelentős része Brigi anyjára maradt, így, ami tulajdonuk volt az banki árverezés alá került. Az apának bíróság által rendezett láthatási joga van, amivel igyekszik rendszeresen élni, mégsem ápol jó kapcsolatot a gyerekeivel. Egyrészt gyakran változó élettársai miatt, másrészt valójában nem tölt minőségi időt gyerekeivel. Az anya elmondása szerint, amikor velük van, akkor sincs igazán velük. Brigi elmondása szerint a férfi „csiklandozza” őt, akkor is, amikor ez már neki nem vicces, sőt Brigi úgy érzékeli, hogy ez a fizikai közeledés kifejezetten bántalmazó, emiatt az apjával nem akar sokat egy légtérben a lenni. Brigi anyja megpróbált közbelépni, jelezte, hogy a lányának ez kellemetlen, de szerinte az apa nem vette eléggé komolyan ezt a problémát. Ezért a gyámügy által biztosított semleges terepen próbálták meg a helyzetet rendezni, és a megállapodásaikat hivatalos keretek között megkötni. Azonban nem jártak sikerrel, Brigi úgy gondolja, hogy a hivatalos szervek nem veszik komolyan a jelzéseit. A mentorálás ideje alatt az édesanyjának egy új párkapcsolata alakult ki, a férfi beköltözött hozzájuk az albérletbe, ami miatt Brigi úgy érzi, hogy édesanyjával gyengült a kapcsolata. A nevelőapja beleszól Brigi életébe, amit a lány nem talál jogosnak. Brigi anyjának véleményét háttérbe szorítja. Brigi úgy érzi, hogy szabadságát korlátozzák. A férfi gyakran kiabál vele, ellenőrzi, hogy mikor hová megy.

A családi körülményekből és az ADHD-ből adódóan egy visszahúzódó, alacsony önértékelésű lányt kell elképzelnünk, akinek közepes iskolai teljesítménye van. Kortársai általános iskolában gyakran piszkálták. A középiskolát egy másik városban kezdte meg, emiatt kollégiumba került. Nagyon várta ezt, mert így távol lehet a nevelőapjától.

Az új iskola, a költözés és a mentori folyamat miatt is sokkal öntudatosabb, mint korábban, másrészt, elkezdett vágyani az iskolai kortárscsoportban népszerűsége, aminek következtében megjelenésével is sokat foglalkozik. Emiatt új barátságokat is kötött és régi barátokkal a költözés, és a személyiségének változása miatt megromlott viszonya. Brigi élvezni szeretné a szabadságot, sokféle emberrel ismerkedni, vásárolni, szépítkezni. Mivel korábban az iskolában többnyire valamilyen bántalmazás áldozata lett, és foglalkozások során, ahol ez szóba került, mindig arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy neki kell változnia ahhoz, hogy a körülményei

változzanak. Brigi úgy gondolta, hogy a legjobban a külsején való egyébként apró változtatásokkal lehet a legjobban szemléltetni a magabiztosabb fellépést. Ennek hatására, talán kevesebb atrocitás éri, az egyébként egészen modell megjelenésű lányt. Időről időre megfigyelhetők nála anorexiába hajló étkezési zavarok, amelyek biztosan az édesapa magatartásának következményei is, azon felül Brigi eléggé fogékony a médiából áramló kártékony jelenségekre.

Személyisége továbbra is nagyon befolyásolható, szikla szilárdan egyetlen elképzelése mellett sem tud kiállni. Az egyik nap, ápoló vagy orvos akar lenni, mert a családjából többen is dolgoztak egészségügyben, a másik nap állatorvos, a harmadik nap idegenvezető.

Nem volt határozott elképzelése arról, hogy mit is kellene továbbtanulni, így webáruházi technikusnak tanul, mivel ő és az anyja is azt gondolja, hogy ebben van jövő.

#### Mentori folyamat és annak lépései, egyezség

Brigi ifjúsági csereprogramba került bevonásra, mely a lakóhelyétől távol került megvalósításra, a program során társadalmi problémák kerültek feldolgozásra művészeti eszközökkel. Erős motivációval vágott bele a programba, fő motivációja az idegen-nyelvi kompetenciák fejlesztése és új kapcsolatok építése. A felkészülés részeként a megállapodásnak megfelelően megjelenik a felkészítő és egyéni mentori találkozók. A felkészítő találkozók az előzőekben leírtak mentén zajlanak.

A csereprogram kifejezetten hátrányos helyzetű fiatalok bevonását célozta, a magyar csoport tagjai szegénységben élnek, lakhatási és jövedelmi problémáikkal magukra hagyta őket a helyi és országos szociális háló. Beilleszkedése a magyar csoportba sikeres, a csereprogram témáját adó társadalmi problémákkal szemben érzékeny, az ok-okozati összefüggéseket a társaitól magasabb szinten átlátja, megérti, a témák iránt fogékonyabb, láthatóan a csoporttársai megközelítése elkedvetleníti. A csoportvezető bátorítása, megerősítése mellett a csoport alapvetően magas kohéziója is segíti, mely a közös, moderált felkészítő beszélgetések, a program során pedig a közös csoportszabályok mentén moderált reflexiós csoportok alakítanak ki és tartanak fenn.

#### Eredmények és reflexió

A csereprogram sajátossága egyrészt a művészeti eszközök használata, ami megkönnyíti Brigi számára a külföldi fiatalokhoz kapcsolódást, másrészt a számos külső helyszínen és közösségi eseményeken helyi fiatalokkal, ami tovább tágította Brigi lehetőségeit a kapcsolódásra, ezekkel élt is. A magyar résztvevők közül egyedülként kereste aktívan, a csoportvezető támogatása nélkül is nem magyarul beszélő fiatalok társaságát. A csoportfoglalkozásokon a facilitátorok által felkínált térrel igyekezett élni, így például egy olyan gyakorlat keretében, ahol a csoportnak véleményt kellett formálni a prostitúció legalizálásáról. A csoportból egyedülként (!) képviselte határozottan a prostitúció tiltását, a véleményét egy lakóhelyéről származó, külföldön szexuálisan kizsákmányolt lány történetével támasztotta alá, álláspontja mellett a komoly csoportnyomás ellenére végig kitartott. A mentor a folyamatban megerősítést és pozitív visszajelzést nyújtott, parafrázisok segítségével ellensúlyozta a csoport részéről érkező nyomást, hozzájárulva az önbizalmának megerősítéséhez és a kritikus gondolkodás fejlődéséhez.

### **Lány (13 éves) – Figyelemzavar, súlyos diszgráfia**

#### Háttérinformációk

A lány (nevezzük Szindinek) édesanyjával, édesapjával, felnőtt féltestvérével és annak kisgyermekével él. A kislány jelenleg 6. osztályos. A pedagógiai szakvélemények alapján Szindi fejlesztő pedagógiai ellátásban részesül az iskolában, diszlexia és diszgráfia tüneteit mutatja. Elsősorban a B-D tévesztésről beszélünk, ezen kívül figyelmét nehezen irányítja, emiatt tanulási nehézségei vannak.

A család halmozottan hátrányos helyzetű: Az édesapa rokkant, gyakorlatilag önellátásra képtelen, egyedül közlekedni nem tud, az első emeltről, ahol korábban önkormányzati lakásban laktak lejönni nem tud. Az apa szobafestő volt, de évek óta nem dolgozik. Rendszeresen szorul kórházi ápolásra.

Az édesanya szintén alacsony iskolai végzettségű, kisebb nagyobb megszakításokkal vállal munkát, többnyire takarítói állásban dolgozik. Gyakran szenved különböző betegségektől.

A családban a betegségek központi téma, eköré szerveződik tulajdonképpen az életük. Az egészségügyi problémák olyannyira meghatározzák az életüket, hogy mindig a betegségeikről mesélnek. Szindinek például magas vérnyomása van, amit évek óta nem sikerül kivizsgáltatni.

Szindi féltestvére, enyhe fokban értelmi fogyatékos, emellett van egy két év körüli kislánya, akinek Szindi édesanyja a gyámja. A kislány édesapja ismeretlen. Az édesanyjával folytatott beszélgetésből kevésbé értettük meg, hogy pontosan milyen körülmények között lett a nagyobb lány állapotos.

Szindinek ezen kívül van egy bátyja, aki időnként náluk lakik. A fiú fiatal felnőtt, az édesanya elmondása szerint súlyos drogfogyasztó.

A család önkormányzati bérlakásban lakott egy kisváros főterén. A lakás nem felelt meg semmilyen igényüknek, például nem volt gáz vagy központi fűtés, fával fűtöttek, amikor volt rá pénzük. Gyakran kartondobozokat gyűjtöttek, és azzal próbáltak meleget csinálni. Később egy szomszédos kistelepülésre költöztek albérletbe és a lakásukat visszaadták az önkormányzatnak. Most egy nagy házban laknak, amely több helységből áll, mindenkinek lehetősége van arra, hogy külön szobában lakjanak. A lakásban van lehetőség fatüzelésre, de a gázkonvektor is elérhető. Szindi anyja úgy gondolja, hogy jobban megéri ez, mint az önkormányzati bérlemény. Ezen a kisebb településen, mivel gyárak és földek vannak a közelben könnyebb munkát találni.

Szindi nagyon szorgalmas, sokszor éjszakáig tanul, iskolai eredményei mégsem ezt mutatják. A tanárok az osztályzásnál nem veszik figyelembe erőfeszítéseit, teljesítményét nem önmagához, hanem másokhoz mérik. Emiatt alacsonyra értékeli ő maga is képességeit. Az osztályzásnál nem kellene figyelembe venni helyesírását, illetve szüksége lenne arra, hogy inkább szóban feleltessék.

#### Mentori folyamat és annak lépései, egyezség

Szindi Brigivel együtt került be a programba és a mentorálási folyamatba, szintén az előzőekben ismertetett ifjúsági csereprogramban vett részt. A közösségi térben heti rendszerességgel megjelenik, részt vesz ESC önkéntesek és a közösségi tér munkatársai által szervezett foglalkozásokon.

Problémája, hogy nem tud mélyebben kapcsolódni senkihez, nem vagy nehezen tud barátságokat kialakítani. Ide-oda csapódik, de kortársaival nem tudja megtalálni a hangot. Ezt Szindi sokszor úgy érzékeli, hogy kiközösítik, de valójában arról van szó, hogy ez egy kölcsönös folyamat. Mivel az élete nehezebb, kortársainál sokkal komolyabb, ezért mélyebb lelki kapcsolatot próbálna kialakítani, amire nehéz hasonló korban társat találni. Emellett nagytermetű, ami miatt a legtöbb kortársa piszkálja. Testét igyekszik nagyméretű ruhákba



burkolni. Nem szereti saját magát. Gyakran koplal, ami nem befolyásolja egyáltalán testalkatát. Mivel szegények, többnyire olcsó, szénhidrátmagas ételeket fogyasztanak.

Nem bízik nyelvismeretében, ilyenkor inkább megkeresi a legközelebb elérhető, magyarul is beszélő kollégát és segítséget kér. Közös cél az önbizalom és a nyelvhasználathoz szükséges magabiztosság, bátorság fejlesztése. Érdeklődő természete megkönnyíti a kapcsolódást a nála idősebbekhez, kortársaival folytatott kommunikáció során azonban gyakran sérül, visszautasítással szembesül.

Édesanyja felnőttképzési programban vesz részt ugyanabban a közösségi térben mely a digitális készségek javítását célozza, így a családdal az információáramlás megfelelő.

A csereprogram során Brigivel szemben fokozottabban számít a magyar csoportra, nehezebben nyit a külföldi résztvevők felé, azonban fordítás segítségével kifejezi gondolatait, a gyakorlatokban, a csoport munkájában részt vesz. A reflexiós csoportok során a felkínált térrel szívesen él, bizalmat épít ki a csoport többi tagja iránt. Mivel a csoport többi tagja gyakran nem veszi észre, hogy –akaratlanul is - háttérbe szorítja Szindit, a mentor feladata, hogy tudatosan biztosítson teret számára.

### Eredmények és reflexió

A mentori folyamat elején kötött megállapodásnak megfelelően Szindi a program teljes egészében részt vett, egyéni és csoportos találkozókon is megjelent, a mentori folyamat és csereprogram során fejlődtek szociális és idegen-nyelvi kompetenciái. Az értékelő folyamat során Szindi kiemelte, hogy számára a legfontosabb eredménye a folyamatnak a közösséghez tartozás élménye volt, e mellett iskolai eredményei is javultak a folyamat során.

### **Nő(29 éves) mozgáskorlátozott**

#### Háttérinformációk

A fiatal (nevezük Erikának) mozgássérült, elektromos kerekesszéket használ. Önállóan, egyedül él akadálymentesített lakásban. A mindennapok során önkéntes segítők támogatják a mindennapi élet olyan tevékenységeiben, melyeket egyedül a mozgáskorlátozottság miatt nem tud elvégezni. Az önkéntesek felkutatása, a beosztás és a kommunikáció jelentős menedzsment jellegű munkát igényel, mivel az önkéntes jelleg miatt a segítők személye, kapacitása gyakran változik, kiszámíthatatlan. Erika motiválja a nemzetközi közeg, szeretné fejleszteni idegennyelvi tudását, kreatív és szervezői képességeit.

## Mentori folyamat és annak lépései, egyezség

Erikával a mentori folyamat során azt a célt tűztük ki, hogy a nemzetközi programon való részvétel mellett megtervez és végrehajt egy szemléletformáló eseményt, mely humoros formában mutatja be, milyen problémákat kell megoldania egy kerekesszéket használó embernek, valamint rendszeresen részt vesz a közösségi térben szervezett csoportos foglalkozásokon (indokolt esetben: az online térben). A folyamat során Erika végül több, nemzetközi jellegű programon, találkozáson vett részt, egy Magyarországon megszervezett csereprogram mellett több, külföldi programon is részt vett. Bevonása és programban tartása során szintén kulcs volt a közösséghez tartozás érzése, valamint a lehetőség a részvételre önismereti jellegű csoporton. A mentor a folyamat során Erika önbizalmát igyekezett erősíteni, konfliktuskezelésben nyújtott támogatást, valamint az operatív-szervezési feladatokban nyújtott segítséget és adott tanácsot.

## Eredmények és reflexió

Erika sikeresen elérte a kitűzött célokat; a folyamat során kulcs-kompetenciái mellett elsősorban önbizalma fejlődött, a felkínált lehetőségek – és szükség esetén támogatás – miatt olyan területeken próbálhatta ki magát, ahol az előzőekben nem. Az eredményekhez hozzájárult a biztonságos környezet kialakítása – a célokat és eredmények értékelése során Erika az önirányított tanulás folyamatát követve egyre magas kihívásokat állított maga elé.

## **Férfi(24 éves) – mozgáskorlátozott**

### Háttérinformációk

A fiatal (nevezük Pálnak) szüleivel él családi házban. A család anyagi helyzete stabil, a szülők magasan képzettek, az apa munkaerő-piaci helyzetük stabil, az anya részmunka mellett végzi Pál személyi segítségét. Pál a mindennapokban görgős járókeretet és háromágú botot, szükség esetén kerekesszéket használ. Nagy és finommotoros mozgása erősen érintett, végtagjait nehezen használja. Számos műtéttel és rehabilitációs programban vett részt belföldön és külföldön egyaránt, melyeknek a célja testi képességeinek javítása volt, Pál és a szülők elmondása szerint ezek jelentős eredményeket értek el.

Érettségijét integrált intézményben szerezte, felsőoktatási intézménybe nem felvételizett. Munkaerő-piaci tapasztalatot nem szerzett. Táborok, sorstárs-csoportok résztvevője, melyeken jellemzően szintén mozgáskorlátozott fiatalok vesznek részt és segítők. Fontos számára a

közösség, érdekli a politika, a filmművészet, a témákról szívesen kezdeményez társalgást, kapcsolódik jó hangulatú beszélgetésekhez.

### Mentori folyamat és annak lépései, egyezség

Pál a mentori folyamatba kerülése előtt egy, az egyesület által szervezett integrált színházi csoport tagja volt, így szükségletei ismertek voltak számunkra. A mentori folyamat digitális (ZOOM) és személyes találkozókat is magába foglalt, a személyes találkozók során személyi segítő támogatta a fiatalot, azonban a mentor számára sem okozott problémát szükség esetén a mozgásban, mosdóhasználatban és/vagy étkezésben segíteni. Pál a mentori folyamat során tapasztalati szakértőként vett részt ifjúságsegítők bentlakásos képzésén, valamint saját kezdeményezésében készített elő ifjúsági csereprogram programját azzal a céllal, hogy a pályázat benyújtásra és megvalósításra kerül. A kiadvány megjelenések időpontjában nem tudjuk, a pályázat benyújtásra majd megvalósításra kerül-e, azonban az előkészületek sikeresen lezajlottak, így minden okunk megvan arra, hogy pozitívak legyünk.

Pál céljait, motivációját, a közös munka során elérendő célokat egyéni interjú során tisztáztuk és állapotunk meg a keretekben. Pál számára az elfogadó közösség, a szabadidő eltöltése, barátok szerzése volt a fő motiváció. A korábban említett színházi csoportban, valamint egy – szintén az egyesület által szervezett- csereprogramon mindezeket megtalálta, miközben ön és társismereti készségei is fejlődtek, így szerette volna azt is elsajátítani, hogyan kell ilyen programok során biztonságos környezetet kialakítani, ahol integráltan tölthetnek közösen időt fogyatékos és nem fogyatékos fiatalok. Az angol nyelvet Pál magabiztosan használja, így közös célként egy ifjúsági csereprogram megtervezését tűztük ki. Pál kéthetente jelent meg a közösségi térben vagy vett részt videokonferencián, ezek időpontja változó volt, mivel édesanyja naptárához kellett igazodnia, aki autóval szállította vidéki lakhelyükről. A mentori folyamat lépéseiként egyre komplexebb tervezési-szervezési folyamatokban vett részt; például esti nyilvános program szervezése, konferálása. A folyamat során szorosabb kapcsolatot épített ki önkéntesekkel, az egyesület egyéb szolgáltatásainak igénybe vevőivel és a kollégákkal, tehát nem csak a mentorral tartotta a kapcsolatot.

### Eredmények és reflexió

A mentori folyamat során a értékelés és a reflexió visszatérő eleme volt a kapcsolatnak, Pál egyéni beszélgetések során és írásban értékelte a tanulási folyamatot a mentori találkozók során közösen meghatározott célok mentén. A folyamat eredményeként Pál sikeresen részt vett tapasztalati szakértőként egy 10 napos, bentlakásos képzési programon, ahol nem csupán

részvevőként, hanem egy ettől központibb szerepben állt helyt. A képzés egésze során rendelkezésre állt személyi segítő, a képzés helyszíne akadálymentesített volt. A képzés során használt módszerek szintén figyelembe vették a vegyes képességű csoport sajátosságait, így Pál sikeresen tudott bekapcsolódni a képzési programba. A képzést követően megkezdte történelmi tematikájú csereprogram tervezését, itt felhasználta a korábbi programok során, tapasztalati tanulás segítségével elsajátított eszközöket, módszereket.

## VII. Bibliográfia

**Albrecht, G., Seelman, K., & Bury, M.** (2010). *Handbook of Disability Studies*. In G. L. Albrecht, S. H. D., & M. Bury (Szerk.), *Sage Publications*.

**Armstrong, T.** (2010). *Neurodiversity: Discovering the Extraordinary Gifts of Autism, ADHD, Dyslexia, and Other Brain Differences*, Da Capo Lifelong Books

**Armstrong, T.** (2015). The myth of the normal brain: Embracing neurodiversity. *AMA Journal of Ethics*, 17(4), 348–352.

Forrás: <https://doi.org/10.1001/journalofethics.2015.17.4.msoc1-1504>

**Belli, R.** (1998). Personal assistance legislation in Italy, Independent Living Institute 2022 website

Elérés forrás: <https://www.independentliving.org/docs1/belli1998.html>

**Belli, R.** (2003). Independent Living and some Italian Experiences,

Independent Living Institute 2022 website

Elérés forrás: <https://www.independentliving.org/docs6/belli200303.html>

**Berényi, E., Máder, M., Pillók, P., & Ságvári, B.** (2005). A kamaszok és a fogyatékoság. *Új ifjúsági szemle*, III(3), 33–47.

**Biggeri, M., Di Masi, D., & Bellacicco, R.** (2020). Disability and higher education: assessing students' capabilities in two Italian universities using structured focus group discussions. *Studies in Higher Education*, 45(4), 909–924.

Elérés forrás: <https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1654448>

**Chamberlin, J.** (1990). The Ex-Patients' Movement: Where We've Been and Where We're Going. *The Journal of Mind and Behavior*, 11(3/4), 323–336.

Elérés forrás: <http://www.jstor.org/stable/43854095>

**Charlton, J. I.** (2000). 'Nothing about us without us': Disability Oppression and Empowerment. In *Developmental Medicine and Child Neurology* (Köt. 58). University Of California Press.

**Corker, M., & Shakespeare, T.** (Szerk.). (2002). *Disability/Postmodernity: Embodying disability theory*. London, New York.

**Coussée, F.** (2008). *The relevance of youth work 's history.*

Elérés forrás:

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.510.1677&rep=rep1&type=pdf>.

**D'Arino, L.** (2018). "Nothing about us without us". In *EDF Riport.*

**Darretta, S.** (2020). *The rights of deaf people and sign language in comparative perspective.* LUISS.

**De Meulder, M.** (2015). The legal recognition of sign languages. *Sign Language Studies*, 15(4), 498–506.

Elérés forrás: <https://doi.org/10.1353/sls.2015.0018>

**Dombóvári, G.** (2017). *Humánszolgáltatások fejlesztése az ifjúság szakmai szervezeteknél. A felkereső munka lehetőségei a fiatalok bevonására.* Kulturális Életért Közhasznú Egyesület.

**Driedger, D.** (1989). *The Last Civil Rights Movement, Disabled People's International.*

Elérés forrás <https://archive.org/details/lastcivilrightsm00drie/mode/2up?view=theater>

**Elek, Tamás.** (2011). Döntéshozók és fiatalok. *Új ifjúsági szemle*, IX.(4), 71–80.

Elérés forrás: [http://www.ifjusagugy.hu/uszi\\_kotetek/UISZ-33.pdf](http://www.ifjusagugy.hu/uszi_kotetek/UISZ-33.pdf)

**Földes, P.** (2002). Az egyéni deficittől a társadalmi felelősségig – Beszélgetés Zászkaliczky Péterrel. In *Új Pedagógiai Szemle.*

Elérés forrás <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/az-egyeni-deficittol-a-tarsadalmi-felelossegig-beszelgetes-zaszkaliczky>

**Hegedűs, L., Ficsorné, K. M., Szepessyné, J. D., Pajor, E., & Köncezi, G.** (2009). *A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története.*

Elérés forrás:

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiP2NqwieruAhUhxosKHdHOC0IQFjAAegQIARAC&url=https%3A%2F%2Fmnl.gov.hu%2Fdownload%2Ffile%2Ffid%2F38754&usg=AOvVaw2Na3FBOPZJJ6V3p0568YR0>

**Kálmán Zs., Köncezi Gy.** (2002). *A Taigetostól az esélyegyenlőségig.* Osiris Kiadó.



Elérés forrás:

[https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011\\_0001\\_520\\_a\\_taigetosztol/ch05.html](https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_a_taigetosztol/ch05.html)

**Könczei, Gy.** (2015). *A felelet kérdései között.*

Elérés forrás: <http://mek.oszk.hu/14900/14939/14939.pdf>

**Könczei Gy., Hernádi I., Kunt, Zs., & Sándor, A.** (2015). Magas támogatási szükséglettel élő személyek önrendelkezése. In *A fogyatékoságtudomány a mindennapi életben*. BME Tanítóképző központ.

Elérés forrás: [https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013-0002\\_a\\_fogyatekossagtudomany\\_a\\_mindennapi\\_eletben/adatok.html](https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013-0002_a_fogyatekossagtudomany_a_mindennapi_eletben/adatok.html)

**Leonardi, M., & Pica, G.** (2015). Youth unemployment in Italy. In J. J. Dolado (Szerk.), *No Country for Young People? Youth Labour Market Problems in Europe* (o. 89–104). London: CEPR Press Centre for Economic Policy Research.

**Magyar, A.** (2017). *Az értelmi fogyatékos gyermekről és felnőttéről alkotott mentális kép alakulása – az elzáró, gyógyító és fejlesztő intézményrendszer történetének tükrében – a kezdetektől a 19. század végéig*, disszertáció

**McLaughlin, K.** (2016). Empowerment: A critique. In *Empowerment: A Critique*.

Elérés forrás: <https://doi.org/10.4324/9781315744339>

**Mura, A.** (2014). Associations for disabled people in Italy: A pedagogical exploration. *Alter*, 8(2), 82–91.

Elérés forrás: <https://doi.org/10.1016/j.alter.2014.03.002>

**Nagy, Á.** (2016). Az ifjúsági munka három tradíciója és magyarországi értelmezése. In T Elek (Szerk.), *25 év. Jelentés az ifjúságügyről*. (o. 115–131). Budapest: Iuvenis – Ifjúságzak\_mai Műhely, Ifjúságzakmai Együttműködési Tanácskozás.

**Page, N., & Czuba, C. E.** (1999). Empowerment: What Is It? *Journal of Extension*, 37(5), 4.

**Penney, D., & Bassman, R.** (2003). *The independent living movement and people with psychiatric disabilities: Searching for common ground* (o. 1–10). o. 1–10.

Elérés forrás: <http://community-consortium.org/pdfs/ILC.pdf>

**Petri, G., & Verdes, T.** (2009). „...halál vagy távollét majd helyrehozza...” Az

ifjúságpolitika és a súlyosan, halmozottan fogyatékos fiatalok. *Új ifjúsági szemle*, 115–126.

Elérés forrás:

[https://www.researchgate.net/publication/338922294\\_halal\\_vagy\\_tavollet\\_majd\\_helyrehozza\\_Az\\_ifjusagpolitika\\_es\\_a\\_sulyosan\\_halmozottan\\_fogyatekos\\_fiatalok](https://www.researchgate.net/publication/338922294_halal_vagy_tavollet_majd_helyrehozza_Az_ifjusagpolitika_es_a_sulyosan_halmozottan_fogyatekos_fiatalok)

**Rappaprot, J., & Seidman, E.** (2000). Handbook of Community Psychology. In J. Rappaprot & E. Seidman (Szerk.), *Psychiatric Services* (Köt. 52).

**Rutter, M.** (1998). Autizmus: A kutatás és a klinikum közötti kétirányú kölcsönhatás. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1999.

**Saloviita, T., & Consegna, S.** (2019). Teacher attitudes in Italy after 40 years of inclusion. *British Journal of Special Education*, 46(4), 465–479. <https://doi.org/10.1111/1467-8578.12286>

**Sinclair, J.** (1993). Don't Mourn for Us. *Our Voice*, 1(3), volume 1, number 3.

Elérés forrás: [http://www.autreat.com/dont\\_mourn.html](http://www.autreat.com/dont_mourn.html)

**Sinclair, J.** (2005). Autism network international: the development of a community and its culture.

Elérés forrás: [https://www.autreat.com/History\\_of\\_ANI.html](https://www.autreat.com/History_of_ANI.html)

**Szekeres, Á.** (2011). *Enyhén értelmi fogyatékos gyermekek szociális integrációja az általános iskola 4. 5. és 6. osztályában.*

Elérés forrás: <http://pszichologia.phd.elte.hu/vedesek/szekeres1.pdf>

**Nahalka I.** (2016). Az esélyegyenlőség és komprehenzivitás lehetősége és ellehetetlenülése. *Új pedagógiai szemle*, 7-8., 34-40.

Elérés forrás: [https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/journals/upsz\\_2016\\_07\\_08.pdf](https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/journals/upsz_2016_07_08.pdf)

**Zalabai, P.** (1997). Önálló életvitel és személyi segítség. *Esély : társadalom- és szociálpolitikai folyóirat társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 8(5), 56–70.

Elérés forrás: [http://www.esely.org/kiadvanyok/1997\\_5/onallo\\_eletvitel.pdf](http://www.esely.org/kiadvanyok/1997_5/onallo_eletvitel.pdf).

**Zalabai, P.** (2009). *Önálló életvitelt segítő eszközök, munkahelyi akadálymentesítés és munkaeszközök adaptációja.* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. Elérés Forrás Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv

Gyógypedagógiai Kar website

Elérés forrás: <http://www.etikk.hu/wp-content/uploads/2013/05/munkahely-zalabai.pdf>.

**Egyéb források:**

**APPACDM (2022).** História - Associação Portuguesa de Pais e Amigos do Cidadão Deficiente Mental nasce.

Elérés forrás: <https://appacdm-lisboa.pt/>

**Autistic Pride Day (2022).** - Wikipédia

Elérés forrás: [https://en.wikipedia.org/wiki/Autistic\\_Pride\\_Day](https://en.wikipedia.org/wiki/Autistic_Pride_Day)

**Autistic Self Advocacy Network.** (2022).

Elérés forrás: <https://autisticadvocacy.org/about-asan/>

***Beyond Disabilities European Mobility for All!*** (2016). Paris.

Elérés forrás [https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-](https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-3652/Guide_Erasmusplus_Mobility_Disability_EN.pdf)

[3652/Guide\\_Erasmusplus\\_Mobility\\_Disability\\_EN.pdf](https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-3652/Guide_Erasmusplus_Mobility_Disability_EN.pdf).

**ENIL** (2018). Portuguese Man to Hold Cage Protest in front of Government - ENIL. Elérés forrás <https://enil.eu/portuguese-man-to-hold-cage-protest-in-front-of-government/>

**ENIL** (2021). Principles of Independent Living. Elérés forrás <https://enil.eu/about-enil/#briefHistory>

**European Commission** (2004). *Joint report on social inclusion Social security & social integration 2004.*, Luxemburg:.

Elérés forrás <http://aei.pitt.edu/42843/>

**Erasmus+ Programme Guide, Version 3 (2021).**: 12-05-2021. (2021).

<https://doi.org/10.1109/cicem.2013.6820130>

**European Social Network.** (2018). Work is needed to tackle disability discrimination in Portugal. Elérés forrás <https://www.esn-eu.org/news/work-needed-tackle-disability-discrimination-portugal>

**KSH.hu** (2011). Fogyatékosággal élők, Népszámlálás. Elérés forrás

[https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak\\_fogyatekossag](https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_fogyatekossag)

**Magyar Kormány** (2012). *Új Nemzedék Jövőjéért Program A Kormány ifjúságpolitikai keretprogramja / 2012.* (2012). Elérés forrás <http://www.ujnemzedek.com/hu/uj-nemzedek-jovojeert-program>

**The Limping Chicken** (2014). “ We want more than an Act of Parliament ” says Sarah Batterbury , BDA expert. (2014).

Elérés forrás: <https://limpingchicken.com/2014/03/12/we-want-more-than-an-act-of-parliament-we-want-proper-reform-for-deaf-people-says-bda-expert-ahead-of-publication-of-legal-report/>

**World Blind Union** (2021). History

Elérés forrás: <https://worldblindunion.org/about/history/>

**WHO** (2011). *World Report On Disability.*

Elérés forrás:

<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1roRXbboPMsJ:https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-b-d>

**YouthWiki** (2021).

Elérés forrás: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/countries>

**Youth Work Act** (2001), National Youth Council of Ireland,

<https://www.youth.ie/articles/what-is-youth-work/>

*1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról.* (2020). 1–20.